

Saarela Anniina

Lapsuuden sosiaalinen rakentuminen – Lapset puheeksi -menetelmä lapsen kuulluksi tulemisen näkökulmasta

Kandidaatintutkielma

KASVATUSTIETEIDEN TIEDEKUNTA

Kasvatuspsykologian koulutus

2019

Oulun yliopisto

Kasvatustieteiden tiedekunta

Lapsuuden sosiaalinen rakentuminen – Lapset puheeksi -menetelmä lapsen kuulluksi tulemisen näkökulmasta (Saarela Anniina)

Kandidaatintutkielma, 41 sivua

Helmikuu 2019

Kandidaatintutkielmani tavoitteena on tarkastella lapsuuden sosiaalista rakentumista lapsen kuulluksi tulemisen näkökulmasta. Tutkielman teoriaosuuden muodostaa sosiokulttuurinen teoria sekä sosiaaliseen kehitykseen liittyvät keskeisimmät käsitteet. Sosiokulttuurisesta näkökulmasta tarkasteltuna lapsi kasvaa ja kehittyy osana vallitsevaa kulttuuria, ja oppii tärkeitä taitoja vuorovaikutuksessa perheen, vertaisten ja kouluyhteisön kanssa. Jotta lapsen sosiaalinen kehitys edistyisi toivotulla tavalla, lapsen tulisi saada mahdollisuuksia vahvistaa vuorovaikutustaitoja, sosiaalista kompetenssia sekä osallisuuden mahdollisuuksia perheen, vertaisten ja muiden läheisten kanssa toimiessa.

Teoriaosuuden lisäksi tutkielmassani tarkastellaan Toimiva lapsi & perhe -hankkeeseen (2001–2014, THL) kuuluvaa Lapset puheeksi -menetelmää, joka on kehitetty hyödynnettäväksi tukea tarvitsevien lapsiperheiden kanssa muun muassa erilaisissa kasvatus- ja sosiaalipalveluissa. Lapset puheeksi -menetelmässä keskityn tarkastelemaan Lapset puheeksi -työn tueksi tehtyä lokikirjaa, jota aion tarkastella sisällönanalyysin keinoin. Kyseisestä teoksesta otan lähempään tarkasteluun lokikirjan keskilapsuutta (ikävuodet 7–12) koskevat kysymykset, jotka on jaettu eri teema-alueisiin.

Tutkielmassa etsitään vastauksia seuraaviin tutkimuskysymyksiin: 1) Millä tavoin lapset nähdään ja miten he tulevat kuulluksi Lapset puheeksi -menetelmän keskilapsuutta koskevissa lokikirjakysymyksissä? 2) Miten kasvattajat voivat osaltaan tukea lapsen kuulluksi tulemisen mahdollisuuksia jokapäiväisessä elämässä? Teoriataustan ja aineiston valossa tutkielmassa havaittiin, että Lapset puheeksi -lokikirjan keskilapsuutta koskevissa kysymyksissä lapsinäkökulma onnistutaan huomioimaan sekä suhteessa kouluun, vertaissuhteisiin, vapaa-ajan harrastuksiin että kotiin ja perheen sisäisiin vuorovaikutussuhteisiin. Lokikirjassa nimenomaan lapset ovat kysymystenasettelun keskiössä, ja lapsinäkökulma onkin Lapset puheeksi -työn tärkeimpiä kulmakiviä. Kasvattajien mahdollisuudet tukea lapsen kuulluksi tulemistä ovat moninaiset. Keskeistä on se, että kasvattaja pyrkii tukemaan lapsen osallisuuden mahdollisuuksia lapsen ikävaiheen edellyttämällä keinoilla. Varhaislapsuudessa tämä tarkoittaa vuorovaikutuksen perusteiden harjoittamista. Päiväkotiin ja kouluun siirryttäessä tämä vuorovaikutus syvenee, ja laajenee koskemaan enenevissä määrin myös vertaissuhteita. Kasvattajan tulisi sekä yksilönä että yhteistyössä muiden kasvattajien kanssa pyrkiä vahvistamaan lapsen mahdollisuutta osallistua erilaisiin vuorovaikutustilanteisiin kokonaisvaltaisesti ja lapsen osallisuutta tukien.

Avainsanat: lapsilähtöisyys, osallisuus, perhetyö, sosiaaliset taidot, vanhempi-lapsisuhde

Sisällysluettelo

1 Johdanto	5
1.1 Tutkimuskysymykset ja tutkimusmenetelmä	7
2 Lapsuuden sosiaalinen rakentuminen.....	9
2.1 Vygotskyn sosiokulttuurinen teoria.....	10
2.1.1 Lähikehityksen vyöhyke	11
2.1.2 Sisäistämisen prosessi	11
2.2 Vuorovaikutustaitojen kehittyminen lapsuudessa.....	12
2.2.1 Lapsen aktiivinen osallisuus.....	13
2.2.2 Sosiaalinen kompetenssi	14
2.3 Perhe sosiaalisena voimavarana	16
2.3.1 Perheinterventiomallit	18
2.3.2 Beardsleen perheinterventiomalli.....	18
3 Lapset puheeksi -menetelmä kuulluksi tulemisen näkökulmasta.....	21
3.1 Menetelmän lähtökohdat ja tavoitteet	21
3.2 Lapset puheeksi -työ lasten asialla	22
3.3 Lokikirja: 7–12-vuotiaat lapset.....	23
4 Johtopäätökset ja pohdinta	32
Lähdeluettelo	37

1 Johdanto

Kandidaatintutkielmani tarkoituksena on tarkastella lapsuutta sosiokulttuurisesta näkökulmasta, ja sitä kautta pyrkiä ymmärtämään syvällisemmin lapsen kuulluksi tulemista. Yleisesti tiedetään, että lapsen terveeseen sosiaaliseen kasvuympäristöön liittyy vahvasti sekä perheen ja lähipiirin että institutionaalisen kasvatuksen tarjoama tuki ja ymmärrys lapsen yksilöllisyydestä. Tunne kuulumisesta esimerkiksi päiväkotiryhmään, koululuokkaan tai harrastusryhmään tuo lapselle iloa, ja voi sitä kautta vahvistaa lapsen elämään liittyviä positiivisia kehityskulkuja (Solantaus, THL). Lapsen subjektiivista kokemusmaailmaa painottavat tutkimusmenetelmät ovatkin saaneet viime vuosikymmeninä aiempaa enemmän jalansijaa lapsuudentutkimuksen kentällä (Mulari, 2016). Lapsinäkökulmaisissa tutkimusasetelmissa lapsen omat merkityksenannot ovat arvokkaita sellaisenaan; lapsi pääsee jakamaan omia näkemyksiään ja kasvattaja pyrkii parhaansa mukaan tavoittamaan nämä viestit (Mulari, 2016).

Valitsin tutkimukseni keskeiseksi näkökulmaksi sosiokulttuurisen lähestymistavan lapsuuteen ja lapsen kuulluksi tulemiseen. Mielestäni kyseinen näkökulma palvelee hyvin kuulluksi tulemisen teemaa, johon itsessään liittyy aina vähintään kahden osapuolen välinen jännite. Lapsen omaan elämäkokemukseen (*eng. lived experience*) perustuvaa tutkimusta on tehty monilla tieteenaloilla, kuten antropologiassa, sosiologiassa sekä oppimisen ja kommunikaation tutkimuksessa (Rogoff, Dahl & Callanan, 2018). Kehityspsykologian kentällä yksilön elämään vaikuttavat tekijät taas ollaan usein totuttu erottelemaan omiksi muuttujikseen, jolloin yksityiskohtien yhteisvaikutuksen tarkastelu voi jäädä pirstaleiseksi (Rogoff, Dahl & Callanan, 2018).

Sosiokulttuurisen teorian keskeisimpiä vaikuttajia on ollut psykologi ja kielentutkija Lev Vygotsky. Lapsuuden sosiaalisessa rakentumisessa keskeisiä teemoja ovat muun muassa vuorovaikutus, osallisuus sekä sosiaalinen kompetenssi. Näitä yksilön sosiaaliseen kehitykseen liittyviä käsitteitä aion tutkimuksessani avata. Lapsen sosiaaliseen kasvuympäristöön yleisesti liitetään myös oma perhe ja lähipiiri. Tähän liittyen esittelen lyhyesti niitä tekijöitä, jotka vaikuttavat perheen toimivuuteen. Lisäksi esittelen ainutlaatuisuutta painottavia perhenarratiiveja, jotka ovat keskeisiä menetelmiä perheen ja sitä kautta myös lapsen kokemusten tarkastelussa.

Eräs lapsinäkökulman huomioiva toimintamalli psykologian alalla on Lapset puheeksi -menetelmä, joka on osa Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) hankemuotoista *Toimiva lapsi & perhe* -työtä. Lapset puheeksi -työ koostuu erilaisista psykologisia lähestymistapoja hyödyntävistä työskentelymalleista, pääasiassa interventiomallisista keskusteluista ja neuvonpidoista (THL). Lapset puheeksi -menetelmissä työskennellään moniammatillisesti lasten ja perheiden hyväksi. Kotona, päiväkodissa tai koulussa tapahtuvat negatiiviset muutokset heijastuvat usein lapsen käyttäytymiseen (Solantaus, 2013). Lapset puheeksi -keskustelun avulla pyritään kartoittamaan lapsen kehitystä tukevia tekijöitä ja arjesta kohoavia vahvuuksia (Solantaus, 2013).

Tutkimukseni viimeisessä osiossa otan tarkasteluun Lapset puheeksi -menetelmän. Esittelen menetelmän keskeisiä lähtökohtia ja tavoitteita. Lapset puheeksi -menetelmään liittyy olennaisena osana lokikirjoja kysymyksineen, joita ammattilaiset voivat hyödyntää kasvattajien ja lasten kanssa työskennellessään. Lokikirjakysymykset koskevat lapsia ja kasvattajia, sekä erityisesti heidän keskinäistä suhdettaan. Lokikirjakysymysten suhteen olen erityisen kiinnostunut siitä, millaisia kysymyksenasetteluja niissä käytetään, ja miten lapsinäkökulma ja lapsen kokemusmaailma huomioidaan niissä konkreettisesti. Lokikirjat kysymyksineen käsittävät lapsuuden kaikki ikäkaudet, painottaen kunkin ikävaiheen tyypillisiä kehityskulkuja ja erityiskysymyksiä. Tässä tutkimuksessa aion keskittyä lokikirjojen osalta keskilapsuuden kysymyksiin, jotka tässä yhteydessä kattavat ikävuodet 7–12.

Tutkimukseni aihe on siinä mielessä hyvinkin ajankohtainen, että lapsinäkökulmaa pyritään kasvatusalalla jatkuvasti tuomaan yhä enemmän julkiseen keskusteluun. Lapsilähtöisen vanhemmuuden on todettu olevan yhteydessä lasten vahvistuneeseen itsehallintaan sekä myönteiseen sosiaaliseen kehitykseen (Pulkkinen, 2002). Uskon, että lapsi tarvitsee kuitenkin apua näkökulmansa sanoittamiseen sekä rohkaisua osallisuuteen ja omaan elämäänsä vaikuttamiseen. Vanhempien, opettajien ja muiden kasvatusalan ammattilaisten velvollisuus onkin tunnistaa lapsen vahvuudet, tukea positiivisia kehityskulkuja sekä pyrkiä paikantamaan mahdollisia kehityskohteita (McCabe & Altamura, 2011).

1.1 Tutkimuskysymykset ja tutkimusmenetelmä

Tutkimuskysymykseni liittyvät lapsinäkökulmaan, joka on kantavana teemana läpi tutkimukseni. Asettamani tutkimuskysymykset ovat seuraavalaiset:

- 1) Millä tavoin lapset nähdään ja miten he tulevat kuulluksi Lapset puheeksi -menetelmän keskilapsuutta koskevissa lokikirjakysymyksissä?
- 2) Miten kasvattajat voivat osaltaan tukea lapsen kuulluksi tulemisen mahdollisuuksia jokapäiväisessä elämässä?

Tutkielmani koostuu teoria- ja aineisto-osuuksista. Teoriaosuudessa pyrin kuvaamaan keskeisiä sosiokulttuuriseen kehitykseen liittyviä tieteellisiä käsitteitä kirjallisuuskatsauksen keinoin. Kirjallisuuskatsauksella tarkoitetaan metodologiaa ja tutkimustekniikkaa, jonka pyrkimyksenä on esitellä aikaisempaa tutkimusta valittuun aiheeseen liittyen (Salminen, 2011). Kirjallisuuskatsauksesta on eroteltavissa vielä alatyyppejä, joista tutkimukseeni sopii parhaiten kuvaileva kirjallisuuskatsaus. Kuvailevalla kirjallisuuskatsauksella tarkoitetaan kuvailevaa yleiskatsausta valittuun aineistoon ilman tarkkoja metodisia sääntöjä (Salminen, 2011). Kuvailevan kirjallisuuskatsauksen keinoin pyrin luomaan mahdollisimman monipuolisen kokonaiskuvan liittyen valitsemiini teoreettisiin lähtökohtiin ja käsitteisiin.

Tutkimukseni aineisto-osuutta puolestaan käsittelemän sisällönanalyysin keinoin. Sisällönanalyysissä pyritään kuvailemaan tutkittavaa aineistoa tiiviissä ja suhteellisen yleisessä muodossa (Tuomi & Sarajärvi, 2004). Aion tarkastella Lapset puheeksi -menetelmän lokikirjaa asettamani teoriataustan pohjalta. Sisällönanalyysin keskeinen päämäärä on saattaa aineisto sellaiseen muotoon, että sen pohjalta on mahdollista vetää olennaisia johtopäätöksiä valittuun näkökulmaan ja viitekehykseen liittyen (Tuomi & Sarajärvi, 2004). Tässä tutkimuksessa sisällönanalyysi siis näyttäytyy yksittäisenä tutkimusmetodina, jonka avulla tutkimusaineistoa tarkastellaan.

Metsämuuronen (2008) korostaa, että aineiston analyysin suhteen on erityisen tärkeää, ettei tutkija anna subjektiivisten ennakkokäsitystensä vaikuttaa aineiston analyysin lopputulemaan ja johtopäätöksiin. Tämän huomion pyrin pitämään mielessäni sekä koostamassani kirjallisuuskatsauksessa että Lapset puheeksi -aineiston käsittelyssä. Tutkielmani loppupuolella tuloksissa esittelen saavutettuja johtopäätöksiä teoria- ja aineisto-osuuksien yhteisenä vuoropuheluna. Uskon, että kuvailevan kirjallisuuskatsauksen ja sisällönanalyysin

yhdistelmä toimii tutkielmassani luomalla monipuolisen kuvan aiheesta sekä teorian että käytännön näkökulmasta.

2 Lapsuuden sosiaalinen rakentuminen

Kehityopsykologisen tutkimuksen mukaan lapsen kasvua ja kehitystä voidaan tarkastella lukemattomien eri teorioiden ja näkökulmien avulla. Yksilön sosiaalisen kehityksen tutkimuksessa yksilöä tarkastellaan osana laajempaa vuorovaikutusverkostoa, jonka taustalla vaikuttaa aina ympäröivä kulttuuri. Sosiokulttuurinen näkökulma lapsuuteen todennäköisesti auttaa ymmärtämään niitä sosiaalisia prosesseja, joiden kautta lapsi kasvaa ja kehittyy osana tätä vuorovaikutusverkostoa.

Kulttuurin katsotaan rakentuvan muun muassa yhdessä jaetusta tiedosta, uskomuksista, arvoista ja symboleista, sekä erilaisista tavoista olla vuorovaikutuksessa toisten kanssa (Miller, 2002). Rogoffin (2003) mukaan yksilön kehitystä ei tulisi erottaa sen sosiaalisesta ja kulttuurihistoriallisesta kontekstista. Rogoff painottaa, että kulttuuri ei ole koskaan pysyvässä tilassa; se muokkaantuu sitä mukaan, kun ihmiset toimivat yhteistyössä löytääkseen innovatiivisia ratkaisuja asioihin, jotka eivät enää toimi samalla tavoin kuin edeltävinä aikoina. Yksilöt nähdään siis aktiivisina toimijoina, jotka mahdollistavat kulttuuristen prosessien synnyn ja kehityksen. Rogoffin esittelemän lähestymistavan mukaan ihmisellä on lajina sekä kulttuuriset että biologiset edellytykset kielen käyttöön kommunikaation välineenä. Kommunikaatio myös mahdollistaa uusien, hyväksi havaittujen kulttuuristen menetelmien käyttöön ottamisen, ja ennen kaikkea hyvien ideoiden jakamisen myös toisille (Rogoff, 2003). Kulttuurisesti muotoutuneet käytännöt sisältävät sekä yhteisesti muodostettuja sääntöjä että ääneen lausumattomia käsityksiä muun muassa toivotusta käyttäytymisestä vuorovaikutuksen puitteissa (Lehtinen, Vauras & Lerkkanen, 2016). Ympäröivä kulttuuri myös pitkälti ohjaa kasvattajien valintoja liittyen siihen, mitkä asiat koetaan tärkeiksi opettaa jälkipolville (Miller, 2002).

Sosiokulttuurisen näkökulman mukaan lapsen kehitys tapahtuu vuorovaikutuksessa sosiaalisen ja kulttuurisen ympäristön kanssa, eli lapsen kehitykseen vaikuttavat jokapäiväiset kokemukset, jotka ovat aina samalla myös kulttuurisia kokemuksia (Rogoff, Dahl & Callanan, 2018). Yksilön ajattelu kehittyy hänen hyödyntäessään kulttuurin tarjoamia välineitä, ja näiden symbolisten ja materiaalien ajattelun välineiden käyttö on aina sidoksissa kunkin kulttuurikontekstin ominaispiirteisiin (Rogoff, 2003). Ihminen ei ainoastaan vastaanota ärsykeitä ympäristöstään, vaan hänen käyttäytymisensä mahdollisuudet vaikuttavat siihen, millaiseksi ulkoa tuleva informaatio mielessä muotoutuu (Crain, 2004). Jo pienet lapset

osallistuvat sosiaaliseen vuorovaikutukseen muun muassa tarkkailemalla, keskustelemalla ja auttamalla toisia; Vuorovaikutuksen myötä lapset kehittyvät ja oppivat yhä taitavimmiksi kommunikoijiksi (Rogoff, Dahl & Callanan, 2018).

Rogoff, Dahl ja Callanan (2018) painottavat tarvetta saavuttaa yhä syvällisempää tietoa lasten arkipäiväisestä elämästä, jotta lasten kehitystä voitaisiin tutkia systemaattisesti ja muodostaa luotettavampia mittareita. He kuvaavat, että sosiaalitieteissä kulttuuria on usein tarkasteltu erillisenä yksilön elämään vaikuttavana tekijänä. Tutkimuksen tekemisen kannalta erottelu eri muuttujien välillä voi joskus olla tarpeellista. Rogoffin ja kollegoiden mukaan tällainen erottelu ei kuitenkaan anna realistista kuvaa kulttuurin roolista yksilön elämässä. Kulttuuri vaikuttaa olennaisesti kaiken toiminnan taustalla, eikä sitä siinä mielessä ole mielekästä erotella omaksi muuttujakseen (Rogoff, Dahl & Callanan, 2018). Sama kehitysaskel voi näyttäytyä lapsissa eri tavoilla, sillä vallitseva kulttuuri määrittää tapojamme suhtautua sosiaalisiin, kognitiivisiin ja emotionaalisiin muutoksiin lapsessa (Miller, 2002).

2.1 Vygotskyn sosiokulttuurinen teoria

Valkovenäläinen psykologi ja kielentutkija Lev Vygotsky (1896–1934) on antanut yksilön ja ympäristön väliseen suhteeseen liittyvälle sosiokulttuurisen kehityksen tarkastelulle merkittävän panoksen. Vygotsky vaikutti psykologian alalla 1900-luvun alkupuoliskolla, ja häntä pidetään sosiokulttuurisen tutkimusperinteen uranuurtajana. Lapsen kehityksen sosiaalisen ulottuvuuden teoreettinen tarkastelu tässä yhteydessä voi auttaa ymmärtämään paremmin niitä prosesseja, joita lapsen kuulluksi tulemiseen liittyy jokapäiväisessä elämässä.

Vygotsky (1978) on tutkimustyössään painottanut yksilön ja ympäristön välistä jatkuvaa vuorovaikutusta. Hänen sosiokulttuurisen teoriansa mukaan eräs yksilön varhaisimmista älyllisen kehityksen saavutuksista on puheen ja konkreettisten tekojen yhdentyminen. Tämän teorian mukaan lapsi oppii ensiksi säätelämään ympäristöään ja vasta sen jälkeen hän oppii käyttämään tätä taitoa myös oman käyttäytymisensä säätelyyn. Vygotskyn mukaan mahdollisuus vaikuttaa omaan ympäristöönsä avaa lapselle täysin uudentyyppisiä vuorovaikutuksen keinoja, ja tämä vuorovaikutus tapahtuu luonnollisesti aina sosiaalisten suhteiden kautta. Lapsen ja hänen tavoittelemansa objektin välillä toimii siis aina muu henkilö, pienen lapsen kohdalla tavallisesti oma vanhempi tai hoitaja (Vygotsky, 1978). Vygotskyn panosta 1900-luvun kehityspsykologiselle tutkimukselle voidaan pitää todella

merkittävänä. Monet psykologit jopa uskovat, että mikäli psykologian piirissä olisi mahdollista koota yhtenäinen, kokonaisteoria, sen lähtökohdat voisivat hyvinkin pohjautua juuri Vygotskyn tutkimuksiin (Crain, 2004).

2.1.1 Lähikehityksen vyöhyke

Jos yksilö irrotetaan ympäristöstä, kulttuurin tutkiminen yksilön näkökulmasta tulee mahdottomaksi (Rogoff, Dahl, Callanan, 2018), ja niinpä kulttuurin ja ympäristön vaikutus yksilön kehitykseen onkin yksi sosiokulttuurisen näkökulman keskeisimpiä painotuksia. Jotta sosiokulttuurisen teorian tarkastelu syvenisi entisestään, lienee relevanttia tarkasteluun vielä tarkemmin myös Vygotskyn kehittämä ja sittemmin laajalle levinnyt kehityspsykologinen käsite lähikehityksen vyöhyke (*eng. zone of proximal development*).

Lähikehityksen vyöhykkeellä tarkoitetaan yksilön todellisen kehityksen tason ja potentiaalisen kehityksen tason välistä toiminta-aluetta (Vygotsky, 1978). Vygotskyn kehittämä lähikehityksen vyöhyke perustuu ajatukseen, jonka mukaan lapselle olisi oppimisen ja kehityksen kannalta tehokkaampaa suorittaa vaativa tehtävä yhteistyössä itseään kehittyneemmän henkilön kanssa. Lähikehityksen vyöhykkeellä toimiessaan lapsi siis yhteistyössä itseään kehittyneemmän henkilön kanssa selviää tehtävästä, joka olisi hänelle yksin suoritettavaksi liian haastava (Vygotsky, 1978). Lähikehityksen vyöhykettä voidaankin pitää hyvänä esimerkkinä ympäristön ja sosiaalisten suhteiden vaikutuksesta lapsen oppimiseen sekä uusien tietojen ja taitojen työstämiseen.

2.1.2 Sisäistämisen prosessi

Vygotskyn (1978) käyttämä sisäistämisen prosessin käsite (*eng. internalization*) voi auttaa hahmottamaan sosiokulttuurista teoriaa hieman käytännöllisemmästä näkökulmasta. Samalla tavoin kuin edellä esitelty lähikehityksen vyöhyke myös sisäistämisen prosessi liittyy yksilön mahdollisuuksiin ammentaa tietoa ja taitoja ympäröivästä maailmasta (Vygotsky, 1978).

Vygotsky (1978) on tutkinut yksilön ja sosiaalisen ympäristön välistä vuorovaikutusta ja kehittänyt erilaisia malleja selittämään tätä vastavuoroista interaktiota. Hänen mukaansa

lapsen näkemät ja kokemat sosiaaliset prosessit siirtyvät vähitellen osaksi lapsen omaa sisäistä maailmaa, ja näin lapsi muodostaa ulkoisista prosesseista omia sisäisiä malleja. Tätä psykologista tapahtumaketjua Vygotsky nimitti sisäistämisen prosessiksi. Vygotskyn mukaan itseasiassa kaikki yksilön korkeammat mentaaliset prosessit ovat alkujaan seurausta ihmisten välisestä vuorovaikutuksesta; tietyt pyrkimykset voidaan ymmärtää vasta, kun ne havaitaan sosiaalisessa kanssakäymisessä. Vygotskyn mukaan sosiaalinen konteksti siis luo kehyksen yksilöllisille merkityksenannoille. Voidaan myös ajatella, että sisäistämisen prosessi on yksi niistä inhimillisen kehityksen tapahtumaketjuista, jotka edustavat laadullista harppausta muusta eläinkunnasta ihmispsykologiaan (Vygotsky, 1978). Niin kutsutun kehityslain mukaan kaikki ihmisen korkeammat psykologiset toiminnot ovat alkujaan sisäistettyjä sosiaalisia toimintoja, ja sisäistämisen prosessin myötä nämä toiminnot tulevat osaksi yksilön persoonallisuuden sosiaalisia rakenteita (Lehtinen, Vauras & Lerkkanen, 2016).

2.2 Vuorovaikutustaitojen kehittyminen lapsuudessa

Seuraavaksi aion tarkastella vuorovaikutusta, osallisuutta sekä sosiaalista kompetenssia lapsuuden kehityksen näkökulmasta. Kyseiset kyvyt ja valmiudet toimivat käytännön esimerkkeinä lapsen sosiaalisesta kehityksestä. Edellä oli maininta siitä, kuinka sosiokulttuurisesta näkökulmasta tarkasteltuna kulttuurihistoriallinen kehityskulku vaikuttaa taustalla ihmisten elämässä. Ihminen ei kuitenkaan ole vain historiansa passiivinen toteuttaja (Crain, 2004). Meillä kaikilla on omakohtaista kokemusta sosiaalisissa suhteissa toimimisesta sekä siitä, kuinka voimme omalta osaltamme vaikuttaa muihin ja antaa toisten myös puolestaan vaikuttaa meihin.

Lehtisen, Vauraan ja Lerkkasen (2016) mukaan vuorovaikutus on yksilöiden ja ryhmien välillä tapahtuvaa sosiaalista kanssakäymistä erilaisissa toimintaympäristöissä. Heidän mukaansa vuorovaikutustaitojen avulla yksilö voi rakentaa omaa identiteettiä, luoda ihmissuhteita sekä olla mukana vahvistamassa yksilöiden välillä vallitsevaa tunneilmapiiriä. Lapsuuden varhaisvuosina vuorovaikutus rajoittuu pitkälti kodin ja välittömän lähiympäristön sosiaaliin kontakteihin (Lehtinen, Vauras & Lerkkanen, 2016). Rogoff, Dahl & Callanan (2018) kuitenkin muistuttavat, että jo pienet lapset osallistuvat sosiaaliseen vuorovaikutukseen monellakin tasolla. He myös korostavat, että vuorovaikutuksessa kehitytään sitä mukaan, kun sitä päästään harjoittelemaan. Yksilön aikaisempien

vuorovaikutustilanteiden laadulla ja määrällä onkin vaikutusta myöhempiin vuorovaikutuskokemuksiin (Lehtinen, Vauras & Lerkkanen, 2016).

Yhteistyötaidot alkavat kehittyä vauhdilla lapsen ensimmäisinä elinvuosina: Jo ensimmäisen elinvuoden loppupuolella lapsi tyypillisesti opettelee tasapuolisen toiminnan alkeita ja ymmärtää muiden ihmisten toimet tarkoituksenmukaisiksi. (Huyder, Nilsen & Bacso, 2017). Vähitellen lapsen vuorovaikutusympäristö laajenee toverisuhteisiin ja institutionaalisen kasvatuksen piiriin (Lehtinen, Vauras & Lerkkanen, 2016). Henricssonin ja Rydellin (2006) mukaan yksi koululaitoksen keskeisiä tavoitteita on tarjota lapsille opetusta, joka edistää heidän kokonaisvaltaista kehitystään ja menestymistään pitkällä tähtäimellä. Myös positiivisten vertaissuhteiden ja opettaja-oppilas-suhteen vahvistaminen ovat tärkeitä kasvatuksellisia päämääriä, ja näiden suhteiden laatu vaikuttaa myös lapsen käyttäytymisen kehitykseen (Henricsson & Rydell, 2006). Yhteistyössä toimiminen edellyttää ympäristöstä saatavien vihjeiden seuraamista, omien tavoitteiden tunnistamista ja erilaisten strategioiden valitsemista tilanteiden edellyttämällä tavalla. (Huyder, Nilsen & Bacso, 2017).

Lehtisen, Vauraan ja Lerkkasen (2016) mukaan lasten sosiaaliset taidot (*eng. social skills*) eroavat merkittävästi toisistaan. Heidän mukaansa sosiaalisesti taitava henkilö pystyy arvioimaan toimintansa seurauksia, sovittamaan tunneilmauksensa erilaisiin tilanteisiin sopiviksi sekä olemaan tarpeen vaatiessa myös joustava ja empaattinen. Lapsen sosiaalisten taitojen tukeminen nähdään yleisesti kasvattajan keskeisenä tehtävänä. Syrjäanvetäytyvien lasten auttaminen onkin tärkeää vertaissuhteiden kehityksen kannalta, sillä sosiaalinen kompetenssi ja toimivat vertaissuhteet ovat tärkeitä yksittäisiä tekijöitä lapsen terveen kehityksen kannalta (Henricsson & Rydell, 2006).

2.2.1 Lapsen aktiivinen osallisuus

Jokainen meistä on ollut läsnä tilanteissa, joissa vuorovaikutus ei suju odotusten mukaisesti. Viestin vastaanottaja ei välttämättä ymmärrä viestin merkitystä niin kuin se on tarkoitettu, tai mahdollisesti jättää sanoman kokonaan huomiotta. Onkin tärkeää pohtia, millainen merkitys toimivalla vuorovaikutuksella ja osallisuuden mahdollisuuksilla on yksilölle. Niin ikään on tärkeä kiinnittää huomiota myös siihen, millaisia varjopuolia epäjohdonmukaisiin tai muilla tavoilla hankaliin vuorovaikutussuhteisiin voi liittyä.

Vuorovaikutus ja osallisuus voidaan ajatella sekä erillisenä että osittain toisiinsa nähden päällekkäisinä käsitteinä. Sharpin (2014) mukaan toimijuus on merkittävä osatekijä yksilön kehityksessä. Hänen mukaansa yksilön kokemus omasta toimijuudestaan tavallisesti syvenee, kun tekojen positiiviset seuraukset tulevat ilmi. Mikäli taas yksilö ei näe itseään aktiivisena toimijana, hän voi tuntea itsensä neuvottomaksi, mikä puolestaan voi johtaa esimerkiksi moraaliseen sitoutumattomuuteen (*eng. moral disengagement*) (Sharp, 2014).

Kokemukset kontrollista ja vaikutusmahdollisuuksista oman elämän suhteen ovat tärkeitä jokaiselle meistä. Lapsen maailmaa tutkittaessa vastaan tulee kuitenkin usein kysymyksiä liittyen siihen, minkä verran lapselle on tarpeen antaa päätäntävaltaa ja minkälaisia asioita koskien. Yksilön riittämättömät vaikutusmahdollisuudet oman elämänsä suhteen voi johtaa kokemukseen siitä, että häntä yritetään muuttaa tietynlaiseksi, ja että hänellä ei jatkossakaan ole mahdollisuuksia tehdä muutoksia omaan elämäänsä liittyen (Sharp, 2014). Osallisuus ja toimijuus näyttäytyvät tässä suhteessa siis tärkeinä tekijöinä niin yksilön hyvinvoinnin kuin sosiaalisen vaikuttamisenkin näkökulmasta.

2.2.2 Sosiaalinen kompetenssi

Sosiaalinen kompetenssi (*eng. social competence*) liittyy vahvasti edellä käsiteltyjen vuorovaikutuksen ja osallisuuden teemoihin. Sosiaalisella kompetenssilla tarkoitetaan yksilön kykyä sovittaa ja käyttää hyödyksi kognitiivisia, emotionaalisia ja sosiaalisia valmiuksiaan vuorovaikutustilanteissa, vahingoittamatta muiden toimintaa ja pyrkimyksiä (Camodeca, Caravita & Coppola, 2015; McCabe & Altamura, 2011). Sosiaaliseen kompetenssiin liittyvät muun muassa positiivinen minäkäsitys ja emotionaaliset taidot, sekä kyky säädellä näitä tekijöitä tilanteiden edellyttämällä tavoilla (Barblett & Maloney, 2010).

Sosiaalista kompetenssia voidaan parhaiten vahvistaa osallistumalla eri tyyppisiin sosiaalisiin tilanteisiin, ja varhaislapsuuden tärkeimpiä sosiaalisen kompetenssin kehitysaskelia ovatkin positiivisten vuorovaikutussuhteiden luominen sekä aikuisten että vertaisten kanssa (McCabe & Altamura, 2011; Veiga ym., 2017). Tyypillinen paikka ensimmäisten vertaissuhteiden solmimiseen on päiväkotitai muu sosiaalisia suhteita tarjoava varhaislapsuuden toimintaympäristö (Camodeca, Caravita & Coppola, 2015).

Jo pienet lapset kykenevät arvioimaan omia pyrkimyksiään ja tekojaan suhteessa sosiaaliseen ympäristöönsä (Barblett & Maloney, 2010). Sanotaan, että noin kolmivuotiaana lapsi oppii vähitellen tunnistamaan muiden ihmisten tunnekirjoa, mikä puolestaan mahdollistaa yhteistyölle ja vastavuoroisuudelle perustuvien ystävyyssuhteiden luomisen (McCabe & Altamura, 2011). Lapsi myös oppii alle kouluikäisenä arvostamaan muiden lasten toimia, jotka hyödyttävät ryhmän toimintaa, ja puolestaan torjumaan sellaista vertaisten käyttäytymistä, joka saattaisi heikentää ryhmän sisäistä dynamiikkaa. (Camodeca, Caravita & Coppola, 2015).

Turvallinen vuorovaikutussuhde lapsen ja aikuisen välillä on tärkeä perusta lapsen sosiaaliselle ja emotionaalille kehitykselle, sillä merkittävä osa lapsen sosiaalisista ja emotionaalista valmiuksista syntyy vuorovaikutuksessa hänelle tärkeiden ihmisten, kuten vanhempien, opettajien ja vertaisten kanssa (McCabe & Altamura, 2011). Sosiaalisen kompetenssin vahvistaminen on tärkeää lapsen terveen kehityksen ja hyvinvoinnin kannalta; Empiiristen tutkimusten mukaan lapsuudessa alkavalla sosiaalisen kompetenssin kehityksellä on merkittävä vaikutus yksilön myöhempään kasvuun ja kehitykseen (Barblett & Maloney, 2010).

McCaben ja Altamuran (2011) mukaan lapsen ja aikuisen välisen suhteen perustavanlaatuiset ongelmat voivat konkretisoitua muun muassa luottamuksen ja kannustuksen puutteena. Heidän mukaansa lapsen heikko sosiaalinen kompetenssi näkyy herkästi vaikeutena solmia tasapuolisia vertaissuhteita, mikä puolestaan entisestään vähentää lapsen mahdollisuuksia osallistua sosiaalisia taitoja edellyttäviin tilanteisiin. McCabe ja Altamura lisäksi muistuttavat, että lapsen sosiaalisten ja emotionaalisten taitojen tunnistaminen on tärkeää, jotta lapselle läheiset aikuiset voisivat tukea häntä kehittämään taitojaan ja valmiuksiaan entisestään. Eriyksen tärkeäksi tunnistaminen tulee silloin, jos lapsen heikko sosiaalinen ja emotionaalinen kompetenssi estävät häntä solmimasta vertaissuhteita ja sitä kautta osallistumasta tärkeisiin sosiaalisen kanssakäymisen tilanteisiin (McCabe & Altamura, 2011). Läheisten aikuisten osallisuutta lapsen sosiaalisessa ja emotionaaliossa kehityksessä ei siis missään vaiheessa tulisi unohtaa tai vähätellä.

Sosiaaliseen kompetenssiin liittyy myös näkökulmia, joita on syytä tarkastella kriittisesti. Lasten vertaissuhteissa tapahtuvaa vuorovaikutusta on tähän päivään mennessä tutkittu enimmäkseen opettajien ja muiden ammattikasvattajien antamien laadullisten arvioiden pohjalta (Veiga ym., 2017). On toisaalta ymmärrettävää, että pienten lasten kohdalla tutkimus

on pitkälti perustunut aikuisten näkemyksiin lasten sosiaalisesta kehityksestä. Herää kuitenkin kysymys, kuinka tarkasti nämä kuvaukset osuvat oikeaan, ja edesauttaako niiden tutkimuskäyttö lapsen kokonaisvaltaista kehitystä? Poikkeus (1998) huomauttaakin, että voimakkaan yksilöön sitoutuneisuuden vuoksi sosiaalisen kompetenssin käsite voi leimata yksilöä. Tällä hän Poikkeus viittaa siihen, että sosiaalista kompetenssia ulkopuolelta arvioivan henkilön kulttuurinen konteksti määrittää tavan, jolla hän arvioi toisen henkilön sosiaalista kompetenssia. Joskus kyse voi siis olla objektiivisuuden puutteesta. Sama henkilö voi myöskin ilmentää hyvinkin erilaisia sosiaalisia kykyjä eri tilanteissa, eli voi olla harhaanjohtavaa vetää johtopäätöksiä yksilön sosiaalisesta kompetenssista vain tiettyntyyppisten vuorovaikutustilanteiden pohjalta (Poikkeus, 1998).

Lisäksi Barblett ja Maloney (2010) muistuttavat, että lapsuuden varhaisvuodet ovat arvokkaita myös sellaisenaan. Lasten kykyjä ei siis tulisi pyrkiä korjaamaan tietynlaisiksi, vaan nostamaan lapsen jo olemassa olevista valmiuksista esiin ne tekijät, jotka parhaiten tukevat niin emotionaalista, sosiaalista kuin kognitiivistakin kehitystä (Barblett & Maloney, 2010). Myöskään aikuisten taipumus pyrkiä jouduttamaan lapsen kehitystä ei saisi johtaa lapsen jokapäiväisten kokemusten väheksymiseen (Crain, 2004). Vanhempien, opettajien ja muiden kasvatusalan ammattilaisten velvollisuus on tunnistaa lapsen vahvuudet, tukea positiivisia kehityskulkuja ja pyrkiä paikantamaan mahdollisia kehityskohteita (McCabe & Altamura, 2011). Kasvattajat saavat tietoa lapsen aktiivisuustasosta ja kehitysvalmiuksista seuraamalla lasta, ja kiinnittämällä huomiota hänen innostuneisuuteensa ja uteliaisuuteensa, tai vastaavasti niiden puutteeseen (Crain, 2004).

2.3 Perhe sosiaalisena voimavarana

Institutionaalisten kasvatusympäristöjen rinnalla myös perheellä ja sen toimivuudella katsotaan olevan suuri merkitys lapsen hyvinvointiin. Yleisesti ajatellaan, että lapsi saa perheeltään eväitä elämään opetellessaan turvallisessa seurassa varhaisen vuorovaikutuksen keskeisiä elementtejä. Vanhemmuus on käsitteenä moniulotteinen, ja olemmekin tottuneet tarkastelemaan sitä lukuisissa eri asiansyhteyksissä. Perinteisesti vanhemmuus on jaettu ainakin biologiseen, juridiseen, psyykkiseen sekä sosiaaliseen vanhemmuuteen (Vilén ym., 2010). Perheissä vallitseva jaettu identiteetti koostuu sekä ääneen puhutuista että sanattomista

arvoista ja normeista, joiden pohjalta jokaisesta perheestä muotoutuu oma uniikki yksikkönsä (Patterson, 2002).

Vaikka perheeseen viitataan usein yhtenäisenä yksikkönä tai rakenteena, sen toiminta on hyvinkin moniulotteista. Pattersonin (2002) mukaan perheen toimivuuteen vaikuttaa muun muassa yhteenkuuluvuus, joustavuus, kommunikaatio sekä käyttäytymisen kontrollointi. Kun perhe kohtaa kriisin tai muun negatiivisen muutoksen, seurauksena voi olla epävakauden tunne. Patterson korostaa, että vakaus on sekä perheen lähtökohta että päämäärä, ja jos se horjuu, perheen arkielämä helposti häiriintyy. Hänen mukaansa perheen sisäiset kommunikointitavat voivat olla positiivisia ja toimia suojana vaikeissa tilanteissa; toisaalta taas heikommalla kommunikointityylillä voivat vaikuttaa negatiivisesti perheen sisäiseen toimintaan. Omien toimimattomien kommunikointimallien tunnistaminen, ja sitä kautta kehittäminen tavallisesti vahvistaa myös muita ihmisten välisiin suhteisiin liittyviä taitoja (Patterson, 2002).

Kuten tiedetään, perhe voi joskus tarvita ulkopuolista tukea arjen toimivuuteen ja kommunikaatioon liittyen. Perhetyössä keskitytään tukemaan perheen sisäisiä vuorovaikutustaitoja ja arjen hallintaa, sekä vahvistamaan perheen toimintakykyä uusissa, haastavissa elämäntilanteissa (Vilén ym., 2010). Vilén ja kollegat korostavat, että perhetyöhön turvautumisen taustalla ei tarvitse aina olla suuria ja vakavia ongelmia, vaan perhetyö voi olla myös ennaltaehkäisevää ja yksittäisiin vaikeuksiin vastaavaa tukea. Tyypillisiä perhetyötä toteuttavia julkisen sektorin tahoja ovat muun muassa äitiys-, lasten- ja perheneuvola, varhaiskasvatuspalvelut, koulu, seurakunta, perusterveydenhuollon psykologipalvelut sekä erilaiset lastensuojelupalvelut (Vilén ym., 2010).

Vaikka perhetyössä nimensä mukaisesti keskitytään tukemaan ja arvioimaan koko perheen toimintaa, yksi perhetyön keskeisiä huomion kohteita on lapsen hyvinvointi (Vilén ym., 2010). Kun on kyse lapsesta, on tärkeää kartoittaa vanhempien näkemyksiä omasta lapsestaan (Kekkonen, 2009). Perhetyössä arvioinnin ja tuen kohteena on usein psyykinen ja sosiaalinen vanhemmuus, mutta kaikenlaisia perheen ongelmia ja vaikeuksia ei kuitenkaan voida laittaa pelkästään toimimattoman vanhemmuuden piikkiin (Vilén ym., 2010). Joissakin tilanteissa vanhempien tarjoama tuki lapselle ei välttämättä riitä, ja tällöin lapsi ja koko perhe voi hyötyä syvennetystä kasvatusyhteistyöstä perheen sekä päiväkodin tai koulun ja erilaisten tukipalveluiden välillä (Solantaus, 2013). Kokonaisuudessaan kansalaisten näkemyksiä

huomioivaa sosiaalipalvelujen tutkimusta on tehty sekä Suomessa että muualla maailmassa melko vähän (Kekkonen, 2009).

2.3.1 Perheinterventiomallit

Millaisia menetelmiä haasteellisissa tilanteissa olevien perheiden ja lasten aseman parantamiseksi sitten onkaan tarjolla? Yksi tällaisista perhetyön toimintamalleista ovat perhekeskeiset narratiiviset menetelmät, joissa hyödynnetään vanhempien ja lasten itse tuottamia narratiiveja, eli omaan elämään perustuvia subjektiivisia kertomuksia. (Saltzman ym., 2013). Peterson ja McCabe (2004) korostavat, että narratiivisissa menetelmissä ei ole kyse ainoastaan menneiden tapahtumien kertaamisesta, vaan erityisen keskeistä niissä on kertojan suhde kertomaansa asiaan.

On hyvä muistaa, että lasten kanssa työskennellessä on huomioitava tiettyjä lapsen kehitysvaiheeseen liittyviä seikkoja. Oppenheim (2006) arvioi, että pienten lasten kanssa ei usein ole mielekästä käyttää menetelmiä, jossa heiltä odotettaisiin tarkkoja kuvauksia ajatuksista, tunteista ja mahdollisista oireista. Hänen mukaansa pienet lapset eivät nimittäin kykene reflektoimaan kokemuksiaan yhtä systemaattisesti kuin nuoret ja aikuiset, ja niinpä lapsia tutkittaessa on usein turvauduttu hyödyntämään vanhempien kertomuksia omia lapsia koskien. Tämä ei kuitenkaan sulje pois tarvetta kuulla lasten subjektiivisia kokemuksia (Oppenheim, 2006). Avoin vuorovaikutus ylipäättään tukee perheen toimivuutta, nimittäin vanhempien kyky puhua emotionaalisesti raskaista aiheista avoimesti perheen kesken vaikuttaa positiivisesti lapsen kykyyn käsitellä epämiellyttäviä aiheita myös myöhemmin elämässä (Fivush ym., 2004). Lisäksi rikas ja avoin vuorovaikutus vahvistaa lapsen kykyä tuottaa omaa elämäänsä koskevia narratiiveja (Peterson & McCabe, 2004).

2.3.2 Beardsleen perheinterventiomalli

Eräs interventiomallisen lapsi- ja perheterapiatyön uranuurtajista on yhdysvaltalainen lastenpsykiatri ja tutkija William Beardslee. Beardslee on useiden vuosikymmenten ajan tutkinut muun muassa vanhempien masennuksen vaikutusta lapseen, ja kehittänyt interventionmallin, jonka tavoitteena on suojata lasta psyykkisesti vanhempien sairastuttua

(Solantaus, 2013). Kyseinen interventiomalli perustuu sille ajatukselle, että perheen ongelmallisissa tilanteissa on tärkeää pyrkiä lisäämään positiivista vuorovaikutusta aikuisten ja lasten välillä, ja sitä kautta myös varmistaa, että lapset saavat tarpeeksi tietoa vanhemman vaikeuksiin liittyen (Beardslee, Gladstone, Wright & Cooper, 2003).

Beardsleen kehittämä perheinterventiomalli on toiminut pohjana Suomessa toteutettavalle Lapset puheeksi -työlle (Solantaus, 2013), jota käsitellään seuraavassa luvussa. Suomessa Beardsleen tutkimuksia on tehnyt tunnetuksi erityisesti lastenpsykiatri, emeritaprofessori Tytti Solantaus. Hän on johtanut Lapset puheeksi -työn juurruttamista Suomeen, ja toiminut tutkimuksellisessa yhteistyössä Beardsleen sekä muiden aiheen tutkijoiden kanssa.

Beardslee ja kollegansa ovat tutkineet vanhempien ja lasten depressiota, ja kehittäneet sairautta kartoittavia interventiomalleja (kts. Beardslee, Gladstone, Wright & Cooper, 2003). Keskeisenä tutkimuslöydöksenä on ollut se, että affektihäiriöitä sairastavien vanhempien lapset ovat muita lapsia alttiimpia sairastumaan psyykkisiin sairauksiin: Nämä sairaudet alkavat myös nuoremmalla iällä, ovat pitempikestoisempia ja vakavampia verrattuna muiden perheiden lapsiin (Beardslee & Solantaus, 1996).

Beardsleen kehittämä perheinterventiomalli perustuu varhaiseen puuttumiseen, joka voi käytännössä tarkoittaa jopa sitä, että perheellä ei aina ole ulkopuolisen avun tarjoamisen hetkellä selkeää käsitystä varsinaisesta ongelmasta (Beardslee & Solantaus, 1996). Beardslee ja Solantaus huomauttavatkin, että varhaiseen puuttumiseen liittykin aina eettinen kysymys siitä, minkä verran apua on sopiva tarjota siinä vaiheessa, kun kyseessä olevan perheen jäsenet eivät ole vielä tiedostaneet perheen sisäisiä ongelmaketjuja. He kuitenkin myös korostavat, että kyseinen interventio perustuu nimenomaan sille ajatukselle, että vaikeuksia kohdanneen perheen lapset tulisi huomioida mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Sairastuneiden vanhempien lapsien huomioiminen ei ole aiemmin ollut oletuksena, eikä sen toteutumisesta näin ollen ole ollut takeita (Beardslee & Solantaus, 1996).

Beardslee ja Solantaus (1996) ovat kuvanneet perheintervention kulkua. Aluksi pyritään kartoittamaan jokaisen perheenjäsenen arvioita tilanteesta. Tätä kautta lisätään tietoa ja ymmärrystä perheen vaikeudesta, liittämällä se jokaisen perheenjäsenen omaan elämäkokemukseen. Esitietojen ja keskusteluiden pohjalta luodaan konkreettisia suunnitelmia perheen arjen sekä sitä kautta lapsen terveen kehityksen tueksi. Näiden toimien avulla saavutettuja hyötyjä ovatkin olleet muun muassa vanhemman sairauden demystifikaatio, syyllisyyden tunteiden väheneminen sekä luottamus omiin

toimintamahdollisuuksiin (Beardslee & Solantaus, 1996). Interventiomalli perustuukin pärjäävyyden (*eng. resilience*) tukemiseen lisäämällä itseymmärrystä, elämänhallintaa ja kunnioitusta perheenjäsenten välillä (Beardslee & Solantaus, 1996). Riskiryhmään kuuluvien lasten ymmärrystä vanhemman ongelmista pyritään lisäämään parhaan kyvyn mukaan, ja sitä kautta myöskin lapsen resilienssiä onnistutaan usein huomattavasti vahvistamaan (Beardslee, Gladstone, Wright & Cooper, 2003).

Nostin perheintervention ja tarkemmin Beardsleen perheinterventiomallin käsittelyyn siitä syystä, että Beardsleen perheinterventiomalli on konkreettinen esimerkki lapsinäkökulmaisesta perhetyöstä. Seuraavaksi aion esitellä Beardsleen perheinterventiomalliin perustuvaa Lapset puheeksi -työtä, joka Suomessa toteutettava sovellutus varhaiseen puuttumiseen ja ennaltaehkäisevään työhön perustuvasta perheinterventiomallista (Solantaus, 2013). Lapset puheeksi -työssä painopiste on koko perheen toimintakyvyn vahvistamisessa, ja erityisesti lapsinäkökulma on keskeistä työn kaikissa eri osa-alueissa (Solantaus, 2013). Koska tutkimukseni painotus on lapsen kuulluksi tulemisessa, aion tarkastella Lapset puheeksi -työtä ja siihen kuuluvaa lokikirjaa nimenomaan lapsinäkökulmasta.

3 Lapset puheeksi -menetelmä kuulluksi tulemisen näkökulmasta

3.1 Menetelmän lähtökohdat ja tavoitteet

Tässä luvussa tarkastellaan Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) kehittämää Lapset puheeksi -työtä (myöhemmin Lp). Lp-työ on osa THL:n Toimiva lapsi & perhe -hanketta, joka oli toiminnassa Suomessa vuosina 2001–2014. Hanke siirtyi syksyllä 2014 Suomen Mielenterveysseuran piiriin (THL, Solantaus). Toimiva lapsi & perhe -työn tavoitteena on kehittää, tutkia ja hyödyntää työkäytäntöjä, jotka tukevat lasten kokonaisvaltaista hyvinvointia, ja ehkäisevät lapsiperheissä esiintyviä, usein ylisukupolvisia, ongelmia (THL, Solantaus). Lp-työ on joukko konkreettisia menetelmiä näiden tavoitteiden saavuttamiseksi. Työkäytäntöjä voidaan toteuttaa muun muassa sosiaali- ja terveydenhuollon perus- ja erityispalveluissa sekä kasvatusta ja sivistystoimen piirissä (Solantaus, 2013). Menetelmien perustana on lapsikeskeisyys, joka korostuu kaikissa työmenetelmissä (Solantaus, 2013).

Suomessa toimineen Toimiva lapsi & perhe -työn hankejohtajana ja tutkimusprofessorina on toiminut lastenpsykiatri, emeritaprofessori Tytti Solantaus. Menetelmän juuret ovat terveydenhuollossa ja on alun perin painottunut psyykkisesti sairasta vanhempaa hoitavan työntekijän näkökulmaa, mutta työmenetelmiä on sittemmin alettu hyödyntää myös sosiaali- ja koulutoimen piirissä (Solantaus, 2006). Lp-työ eri osa-alueineen on juurtunut moniin kuntiin ja kasvatustieteisiin vastaten ennalta ehkäisevän mielenterveystyön kasvavaan tarpeeseen (THL, Solantaus).

Lp-työhön liittyy muutamia erilaisia menetelmiä, joiden käyttötarve arvioidaan kunkin perheen ja tilanteen kohdalla erikseen (Solantaus, 2006). *Lp-keskusteluissa* käsitellään lapsen arkipäivää, ja kiinnitetään huomiota arjesta kohoaviin vahvuuksiin ja toisaalta myös haavoittuvuuksiin, joista voisi myöhemmin koitua haittaa. Keskusteluiden teemat ovat eri perheiden kohdalla suurin piirtein samanlaisia, mutta keskusteluiden laajuus ja yksityiskohdat luonnollisesti poikkeavat eri perheiden tarpeiden mukaan (Solantaus, 2006).

Lp-neuvonpito puolestaan tulee kyseeseen silloin, jos Lp-keskustelussa on noussut esiin huolta lapsen tai perheen suhteen (Solantaus, 2006). Lp-neuvonpitoon voi osallistua lapsen perheen lisäksi myös muita henkilöitä lähipiiristä, sekä tarvittavien hoitopalveluiden

edustajia. Neuvonpidon pyrkimyksenä on luoda luottamuksellinen yhteistoimijuus perheen ja tarvittavien tukipalveluiden edustajien välille, ja tämä onnistuu parhaiten silloin, kun vuorovaikutus kaikkien toimijoiden kesken on avointa. Lp-menetelmien lisäksi Toimiva lapsi & perhe -työssä on kehitetty mahdollisuuksia Beardsleen perheinterventioon sekä vertaistukeen perustuviin Vertti-ryhmiin perheille (Solantaus, 2006).

3.2 Lapset puheeksi -työ lasten asialla

Lapset puheeksi -työhön liittyy useita erilaisia ohjeistavia teoksia, jotka on koottu vapaasti luettavaksi Suomen Mielenterveysseuran verkkosivulle. Lapsinäkökulman huomioiminen on Lapset puheeksi -työn keskeisimpiä painotuksia, ja se käy ilmi läpi työmenetelmän kuvailujen ja ohjeistusten. Lapsen huomioon ottamista perheen elämäntilannetta koskevassa keskustelussa arvioidaankin muun muassa velvoittavuuden näkökulmasta:

”Lastensuojelulaki velvoittaa vanhempaa hoitavaa tahoa ottamaan huomioon potilaan lasten hoidon ja tuen tarve (Lastensuojelulaki, 2. luku, pykälä 7). Sitä ei voi tehdä muuten kuin puhumalla lapsista potilaan kanssa. Lapset puheeksi -työmenetelmä on kehitetty täyttämään lainsäätäjän terveydenhuollolle antama velvoite ja auttamaan työntekijää ottamaan lapset puheeksi rakentavasti ja vanhempia ja lapsia kunnioittaen.” (Solantaus, 2006, 3)

Voidaan ajatella, että Lp-työskentelymenetelmät on kehitetty vastaamaan muun muassa yllä käsiteltyyn lastensuojelulliseen tehtävään. Menetelmän arvot, tavoitteet ja työskentelytavat varmasti tarjoavat kuitenkin paljon monipuolisemman kokonaisuuden, joka ylittää lainopillisten ja sitä kautta pakollisten palveluiden tarjoamisen asettamat raamit. Lp-menetelmät ovat nimensä mukaisesti lapsia osallistavia ja heitä kannustavia työskentelymalleja, joita hyödyntämällä pyritään saavuttamaan mahdollisuuksien mukaan enemmänkin kuin asetettu minimitaso. Tässä vaiheessa on tärkeää huomata myös Lp-työn tarkoitus, joka on siis olla matalan kynnyksen suojaava toimenpide, jota voidaan hyödyntää kasvattajissa heränneen huolen myötä (Solantaus, 2013).

3.3 Lokikirja: 7–12-vuotiaat lapset

Tässä yhteydessä käsittelen tarkemmin Lp-keskustelua, jota voidaan toteuttaa matalan kynnyksen kartoittavana toimintana esimerkiksi päiväkotij- ja koulukontekstissa. Lp-keskustelussa käytetään tukena lokikirjoja, jotka on jaettu ikäkausittain. Lokikirjoissa on kysymyksiä käsiteltäväksi yhdessä ammattilaisten ja perheiden kesken. Aion tässä yhteydessä tarkastella keskilapsuuteen keskittyvää lokikirjaa, joka käsittää ikävuodet 7–12. Tarkastelussa pyrin kiinnittämään huomioni erityisesti siihen, millä tavoin niissä huomioidaan lapsen ja perheen toimijuutta ja osallisuutta tukevat kysymykset ja toimintamallit. Aion siis tarkastella Lp -keskustelun lokikirjaa erityisesti lapsen kuulluksi tulemisen näkökulmasta.

Seuraavaksi aion siis tarkastella Lp-työtä varten kirjoitettua, ohjeistavaa teosta *Lapset puheeksi – lokikirja yhteistyöhön vanhempien kanssa erilaisissa palveluissa* (Suomen Mielenterveysseura). Kyseisessä ohjeteoksessa esitellään Lp-menetelmien toimintaideaa ja tavoitteita niin, että jokaisen sitä lukevan olisi helppo saada ajatuksesta kiinni, vaikkei ennakkotietoa Lp-menetelmistä juuri olisikaan. Ohjeteos koostuu toiminnan esittelystä, ikäkausisivuista sekä toimintaa entisestään valottavista liitesivuista. Lokikirjassa keskeisessä asemassa ovat ikäkausisivut, joilla lapsuus on jaoteltu ikäkausien mukaisesti: vauvan odotus, vauvaikä, taaperoiikä, leikki-ikä, alakouluikä sekä murros- ja nuoruusikä. Lokikirja on kehitetty tueksi ja keskustelun virittäjäksi Lapset puheeksi -keskusteluissa ja neuvonpidoissa. Aion seuraavaksi ottaa lähempään tarkasteluun Lp-lokikirjan osa-alueen ”*Alakouluikä murrosikään asti (noin 7-12-vuotiaat)*” (Toimiva lapsi & perhe, THL).

Alakouluikä murrosikään asti (noin 7-12-vuotiaat)

Perheen kuulumiset

Tutustuminen, jos perhe ei ole tuttu. Mitä vanhemmat haluaisivat kertoa perheestä?

Mitä perheelle kuuluu? Jos perhe on hakeutunut palveluihin tietyn ongelman takia, keskustellaan asian merkityksestä perheelle ja lapselle /lapsille

Oletteko puhuneet asiasta keskenänne, entä lapsen/ lasten kanssa? Keskustellaan yhteisestä ymmärryksestä ja lasten kanssa puhumisesta.

Entä onko muita huolia tai paineita, jotka verottavat voimia?

Perhe-elämän moninaisuuden takia voivat paineet liittyä moneen asiaan kuten parisuhteen ongelmiin, uusperheen syntyyn, asumiseen, talouteen, työelämään, vanhemman jaksamiseen ja uupumiseen, tai perheenjäsenen sairauteen, mielenterveys- tai päihdeongelmaan, vanhemman rikosseuraamukseen tai muihin asioihin.

Siirrytään ikäkausiteemoihin. Kiinnitetään huomiota muutoksiin. Kysytään muutoksen ajankohdasta ja vanhempien ajatuksia muutoksen syistä.

20

(Solantaus, Helsinki 2.3.2018. *Lapset puheeksi -lokikirja yhteistyöhön vanhempien kanssa erilaisissa palveluissa*, s. 20. Suomen Mielenterveysseura)

Lokikirjan alakouluikäosion alussa, kuten muissakin osioissa, painotetaan perheen ja ammattilaisten välistä tutustumista ja aitoa kuulumisten vaihtoa keskustelun aluksi. Keskustelussa toimivien ammattilaisten näkökulmasta on tärkeä selvittää, minkä tyyppisiä huolia perheellä on, ja mikä on kunkin perheenjäsenen näkökulma tilanteeseen. Seuraavaksi lokikirjassa on eritelty ikäkauteen liittyviä erityiskysymyksiä, joita tarkastellaan edellä esiteltyjen vahvuuksien ja haavoittuvuuksien näkökulmasta. Vahvuus ja haavoittuvuus -orientoituneet kysymykset on jaoteltu kolmeen tarkasteluosioon: *I Lapsi kotona*, *II Lapsi koulussa ja vapaa-aikana* sekä *III Vanhemmuus ja kodin hoito*.

I Lapsi kotona

1. Mitä haluaisitte kertoa lapsesta? Millainen hän on?		
2. Lapsen ja vanhempien suhteet ja kanssakäyminen Onko jotain mistä erityisesti pidätte?	vahvuus	haavoittuvuus
3. Yhdessäolo, leikit ja toiminta sisarusten kesken Onko jotain, mistä he erityisesti nauttivat?	vahvuus	haavoittuvuus
4. Lapsen tunteet ja mieliala	vahvuus	haavoittuvuus
5. Lapsen toiminta ja käyttäytyminen	vahvuus	haavoittuvuus
6. Arkisten rutiinien ilmapiiri ja sujuminen		
Aamutoimet	vahvuus	haavoittuvuus
Syöminen	vahvuus	haavoittuvuus
Ulkoilu	vahvuus	haavoittuvuus
Nukkumaan meno, uni, herääminen	vahvuus	haavoittuvuus
7. Ristiriidat ja konfliktit lapsen kanssa Mistä ne syntyvät, miten toimitaan? Onko tullut tilanteita, joissa on käyty käsiksi?	vahvuus	haavoittuvuus

(Solantaus, Helsinki 2.3.2018. *Lapset puheeksi -lokikirja yhteistyöhön vanhempien kanssa erilaisissa palveluissa*, s. 20. Suomen Mielenterveysseura)

Ylläolevassa lokikirjasta lainatussa esimerkissä käsitellään lapsen ja perheen välisiä suhteita kotiooloissa. Lp-keskustelussa toimivat ammattilaiset ottavat puheeksi lasta ja perhettä koskevia teemoja siinä määrin, kuin se kyseisen perheen kohdalla on olennaista ja luontevaa. Lokikirjassa on ennalta eritelty tietyt keskusteluteemat mutta keskusteluissa ei noudateta tiukasti tiettyä keskustelustrukturia. Tärkeää on huomioida vanhempien puheesta nousevat asiat, ja mikäli lapsi on tilanteessa mukana, myös hänen näkemyksensä tulevat kuulluksi ja huomioiduksi.

Alakouluikäinen lapsi on tavallisesti osa useampaa sosiaalisen vuorovaikutuksen verkostoa. Lapsen rooli on kotona usein hyvinkin erilainen kuin koulumaailmassa. Esimerkiksi kysymys numero 2 liittyen lapsen ja vanhempien väliseen kanssakäymiseen ("Onko jotain mistä erityisesti pidätte?") pyrkii tavoittamaan perheen vuorovaikutuksen luonnetta. Lapsen varhaisimmat vuorovaikutussuhteet syntyvät varhaislapsuudessa oman perheen kanssa, ja turvallinen suhde lapsen ja aikuisen välillä onkin tärkeä perusta lapsen sosiaaliselle ja emotionaalille kehitykselle (McCabe & Altamura, 2011).

Lapsen ja vanhempien välisen vuorovaikutuksen tärkeyttä voidaan tarkastella myös heikomman toimivuuden näkökulmasta. Lokikirjan *I Lapsi kotona* -osion viimeisessä kysymyksessä tuodaan esiin ristiriidat ja konfliktit perheessä. Kysymykset ”Mistä ne syntyvät, miten toimitaan?” (ristiriidoissa ja konflikteissa) ja ”Onko tullut tilanteita, joissa on käyty käsiksi?” kuvaavat tarvetta selvittää, onko perheellä vuorovaikutustilanteiden toimivuuteen liittyviä ongelmia tai vaikeuksia. Perheen toimivuuteen vaikuttavat negatiiviset muutokset herättävät lapsissa herkästi pelkoa ja epävarmuutta (Solantaus, 2013). Väkivaltaan ja muuhun lapsen laiminlyömiseen johtavat ongelmat perhesuhteissa kuuluvat aina lastensuojelun selvitettäväksi. Kuitenkin myös lievemmät perheen toimivuuteen liittyvät ongelmat ja arjen haasteet voivat aiheuttaa ikäviä seurauksia, jotka voivat konkretisoida muun muassa perheenjäsenten välisen luottamuksen ja kannustuksen puutteena (McCabe & Altamura, 2011). Onkin tärkeää huomata, että myös vaikeiden asioiden esiin tuominen ja niiden purkaminen moniammatillisessa yhteistyössä voi edistää lapsen kuulluksi tuleamista merkittävästi. Mitä lapsinäkökulmaan tulee, Solantaus (2013) korostaa, että paras keino tukea lasta erilaisissa tilanteissa on pyrkiä säilyttämään avoin ja ymmärtäväinen ilmapiiri.

II Lapsi koulussa ja vapaa-aikana

1. Viihtyminen koulussa Onko jotain mistä hän erityisesti pitää?	vahvuus	haavoittuvuus
2. Opintojen sujuminen	vahvuus	haavoittuvuus
3. Koulunkäynnin rutiinien sujuminen		
Kouluun lähtö ja kotiin tulo	vahvuus	haavoittuvuus
Kotiläksyt	vahvuus	haavoittuvuus
Kouluruokailu	vahvuus	haavoittuvuus
Välitunnit	vahvuus	haavoittuvuus
4. Lapsen ja opettajan/opettajien suhde	vahvuus	haavoittuvuus
5. Vanhempien ja koulun yhteistyö	vahvuus	haavoittuvuus
6. Kanssakäyminen koulutovereiden kanssa	vahvuus	haavoittuvuus
7. Toiminta vapaa-aikana	vahvuus	haavoittuvuus
Ystäviä, rakentavaa toimintaa, harrastuksia?	vahvuus	haavoittuvuus
Netin, pelien ja sosiaalisen median käyttö	vahvuus	haavoittuvuus
8. Tietävätkö vanhemmat, missä lapsi liikkuu ja mitä tekee?	vahvuus	haavoittuvuus

(Solantaus, Helsinki 2.3.2018. *Lapset puheeksi -lokikirja yhteistyöhön vanhempien kanssa erilaisissa palveluissa*, s. 21. Suomen Mielenterveysseura)

Lapsen koulussa käynnin ja vapaa-ajan vieton suhteen huomio kiinnittyy keskusteluissa opintojen sujumiseen ja rutiineihin, lapselle ja hänelle läheisten ihmisten välisiin vuorovaikutussuhteisiin sekä vapaa-ajan kysymyksiin. Lapsen viihtyminen koulussa ja vapaa-ajalla nousee selkeästi keskeiseksi kysymykseksi. Kuten yleisesti tiedetään, lapsen viihtyvyyteen koulussa vaikuttaa perheeltä saadun tuen lisäksi myös välit opettajiin ja vertaisiin. Lapsi on saanut perustan sosiaaliseen ja emotionaaliseen kehitykseen perheeltään, ja näiden valmiudet kypsyvät ja kehittyvät entisestään toimittaessa yhteistyössä vertaisten ja opettajien kanssa (McCabe & Altamura, 2011).

Sosiaalisten suhteiden ja osallisuuden mahdollisuuksien kautta lapsi oppii ilmaisemaan itseään. Koulumaailmassa yksilön toimijuus nousee merkittävään rooliin. Koulua ja vapaa-aikaa koskevien lokikirjakysymysten näkökulmasta lapsen osallisuus voi näkyä ainakin opintojen sujumisessa, koulutovereiden kanssa toimiessa sekä vapaa-ajan harrastuksissa. Yksilön toimijuus vahvistaa itse itseään, ja positiiviset toimijuuden mahdollisuudet toimivat suunnannäyttäjinä myös seuraaville vuorovaikutustilanteille (Sharp, 2014).

Mikäli lapsi taas ei pääse näyttämään tietämystään ja osaamistaan koulussa ja vertaissuhteissa, hän saattaa kokea, että hänellä ei ole mahdollisuuksia vaikuttaa itseään koskeviin asioihin (Sharp, 2014). Osallisuuden mahdollisuuksiin voi vaikuttaa lapsen sosiaalinen kompetenssi ja ylipäättään sosiaalisten suhteiden laatu. Heikko sosiaalinen kompetenssi voi vaikeuttaa tasapuolisten vertaissuhteiden solmimista, mikä puolestaan voi tehdä sosiaalisiin tilanteisiin osallistumisesta entistäkin haastavampaa lapselle (McCabe & Altamura, 2011). Tällaisissa tilanteissa tärkeintä olisi kasvattajien tekemät havainnot lapsen tilanteesta. Jokaisessa lapsessa on sellaisia vahvuuksia, jotka tulevat esille silloin, kun kasvattaja onnistuu ne lapsessa havaitsemaan (Barblett & Maloney, 2010). Tämä vaatiikin vanhemmilta sekä muilta kasvattajilta tarkkanäköisyyttä.

Kodin ja koulun yhteistyöhön liittyen myös vanhempien ja opettajien välisillä vuorovaikutussuhteilla on suuri vaikutus lapseen. Niin kutsutun kasvatuskumppanuuden kulmakiviä vanhempien ja opettajien välisessä yhteistyössä ovat toimiva vuorovaikutussuhde, tasavertaisuus sekä lapsen ja perheen osallisuuden korostaminen (Kekkonen, 2009). Ihanteellisessa tilanteessa sekä vanhemmat että perheen ulkopuoliset kasvattajat tekevät parhaansa tukeakseen lapsen tervettä kasvua ja kehitystä.

Lasta koskeissa keskusteluissa eri osapuolten näkemykset voivat kuitenkin erota toisistaan. Myös tunneilmapiiri osaltaan vaikuttaa siihen, millaiseksi lasta koskeva puhe kasvatusyhteistyötilanteissa rakentuu. Tunneilmapiiri vaikuttaa yksilöiden osallistumisen laatuun sekä tilanteen pohjalta tehtyihin tulkintoihin (Lehtinen, Vauras & Lerkkanen, 2016). Dialogisten perheneuvotteluiden tavoitteena on hävittää eri osapuolien välisiä näkymättömiä raja-aitoja ilman, että toisen osapuolen näkemyksiä horjutettaisiin (Kekkonen, 2009). Lapsinäkökulmasta tarkasteltuna kasvattajan tulisi kutsua pikemminkin itseltään, *mitä juuri minä voisin tehdä*, jotta asetetut tavoitteet saavutettaisiin.

II Lapsi koulussa ja vapaa-aikana -osion viimeinen kysymys, ”*Tietävätkö vanhemmat, missä lapsi liikkuu ja mitä tekee?*”, tietyllä tavalla kiteyttää perheen ja sen ulkopuolisten sosiaalisten suhteiden välillä vallitsevan vuorovaikutteisuuden. Kuten kaikki tiedämme, kouluikäinen lapsi viettää suuren osan ajastaan nimenomaan kouluympäristössä. Vanhemmat eivät välttämättä ole aina täysin perillä, mitä koulussa tapahtuu, millaista opetusta lapsi saa tai millainen koulukulttuuri lapsen luokassa vallitsee. Se, mitä vanhempi voi tehdä, on kysyä näistä asioista lapselta itseltään. Sillä tavoin vanhempi voi paitsi näyttää olevansa kiinnostunut lapsen elämästä myös mahdollisesti saada tietää lapsen koulunkäyntiin liittyvistä vaikeuksista, mikäli sellaisia on. Jokaisen perheen kohdalla tällainen kuulumisten avoin jakaminen ei luonnollisestikaan toimi, mutta ajatuksen tasolla se on yksi tapa antaa lapselle mahdollisuus avata omia näkemyksiään ja kokemuksiaan.

Etenkin kyseisessä kouluun ja vapaa-aikaan liittyvässä kysymysosiossa rakennetaan monipuolista kuvaa lapsesta aktiivisena osallistujana. Kouluikä tuo lapsen elämään uudenlaisia osallistumisen mahdollisuuksia, ja lokikirjassa on tuotu nämä sosiaalisen elämän osa-alueet tarkasti käsittelyyn. Lapsen toimijuutta halutaan selvittää monesta eri näkökulmasta: millainen on lapsen suhde koulukavereihin ja opettajiin? Entä vapaa-ajan harrastuksiin ja siellä luotuihin kontakteihin? On lapsen psyykkisen hyvinvoinnin kannalta tärkeää, että hänellä on omia ystäviä tai kavereita, joiden kanssa toimiminen tuo tunteen ryhmään kuulumisesta (Solantaus, THL). Käsiteltyyn aiheeseen liittyen on kuitenkin relevanttia myös selvittää perheen kanssa, onko lapsella vapaa-ajan harrastuksia, jotka tarjoaisivat näitä toverisuhteita. Mielekkäitä harrastuksia ja niiden parissa luotuja sosiaalisia kontakteja ei nimittäin voida pitää itsestäänselvytenä. Oli tilanne millainen tahansa, on sekä lapsen että koko perheen kannalta tärkeää, että asioista puhutaan niiden oikeilla nimillä. Hankalia asioita voidaan ratkaista vasta, kun niistä on pystytty ensiksi keskustelemaan avoimesti (Solantaus, THL).

III Vanhemmuus ja kodin hoito

1. Kodin- ja lastenhoito		
Yhteistyö vanhemmuudessa	vahvuus	haavoittuvuus
Työnjako kotitöissä	vahvuus	haavoittuvuus
2. Parisuhde		
Ilo ja yhdessäolosta nauttiminen	vahvuus	haavoittuvuus
Keskinäinen tuki	vahvuus	haavoittuvuus
3. Äidin/isän jaksaminen	vahvuus	haavoittuvuus
4. Toisen vanhemman jaksaminen	vahvuus	haavoittuvuus
5. Miltä tämän lapsen vanhemmuus tuntuu?		
Äiti /isä	vahvuus	haavoittuvuus
Toinen vanhempi	vahvuus	haavoittuvuus
6. Sosiaalinen kanssakäyminen, ystävät, sukulaiset		
Ilo ja yhdessäolo	vahvuus	haavoittuvuus
Mahdollisuus konkreettiseen tukeen	vahvuus	haavoittuvuus
7. Onko ollut tarvetta saada apua? Onko saatu apua?	vahvuus	haavoittuvuus
Apu omalta verkostolta ja/tai palveluista		
Vahvuus: apua on haettu ja saatu Haavoittuvuus: avun tarvetta on edelleen		
8. Onko vielä jotain, josta haluaisitte keskustella?		

(Solantaus, Helsinki 2.3.2018. *Lapset puheeksi -lokkikirja yhteistyöhön vanhempien kanssa erilaisissa palveluissa*, s. 21–22. Suomen Mielenterveysseura)

Kolmas alakouluikäisiä koskeva kysymysosio keskittyy tarkastelemaan vanhemmuuteen liittyviä teemoja (*III Vanhemmuus ja kodin hoito*). Vanhemmuuden näkökulmasta keskeisimpiä teemoja ovat lapsen ja kodin hoitoon sekä parisuhteeseen ja jaksamiseen liittyvät kysymykset. Sosiaalinen verkosto on vanhemmuudessa jaksamisen suhteen korvaamattoman tärkeä. Perheen sisällä yksi asia vaikuttaa välittömästi toiseen. On tärkeä huomata, että perheen toimintaan liittyy useita mahdollisia vuorovaikutussuhteita: vanhempien suhde lapseen, vanhempien suhde toisiinsa ja lasten suhde toisiinsa. Perhedynamiikassa on yksinkertaisesti kyse siitä, miten perhe toimii yhdessä ja millaisia jaettuja arvoja sen sisällä vallitsee (Fiese & Sameroff, 1999).

Useimmat meistä ovat varmasti joskus kuulleet sanonnan ”*Vanhempien parisuhde on lasten koti*”. Sanonta jakaa varmasti mielipiteitä suuntaan ja toiseen, eikä sen paikkansa pitävyydestä ole ehkä tarvekaan tulla yksimieliseen päätökseen. Voidaan kuitenkin todeta, että vanhempien näyttämä malli vaikuttaa lapseen hyvin vahvasti. Esimerkiksi kiintymyssuhteen laatu vaikuttaa yksilön elämässä paitsi vanhemman ja lapsen välillä myös vanhempien keskinäisessä suhteessa (Vilén ym., 2010).

Vanhemmuutta ja kodin hoitoa käsittelevät lokikirjakysymykset suuntautuvat selkeästi yhteistyön, jaksamisen sekä avun saamisen teemoihin. Kohdassa 1 (*Kodin- ja lastenhoito, Yhteistyö vanhemmuudessa, Työnjako kotitöissä*) pyritään tarkastelemaan arjen toimivuutta vanhempien näkökulmasta. Kohta 2 (*Parisuhde, Ilo ja yhdessäolosta nauttiminen, Keskinäinen tuki*) puolestaan liittyy vanhempien parisuhteeseen ja sen kokemiseen. Myös yksittäisen vanhemman jaksaminen ja ajatukset huomioidaan osion kysymyksissä. On selvää, että erilaisia vanhemmuuksia on olemassa yhtä paljon kuin on vanhempia. Lapsinäkökulmasta tarkasteltuna, vanhemmuuteen ja parisuhteeseen liittyen, mieleen nousee kaksi näkökohtaa: 1) Millaisen esimerkin vanhempien tyyli toimia keskenään antaa lapselle tulevaisuutta ajatellen? 2) Onnistutaanko siinä perhe- ja parisuhdetilanteessa jossa ollaan, takaamaan lapselle turvallinen ja lämmin kasvuympäristö? Jotta lapsi voisi hyötyä vanhempien inhimillisestä pääomasta, tulisi vanhempien ja muiden läheisten aikuisten vuorovaikutuksen olla avointa ja aktiivista (Pulkkinen, 2002).

Esimerkkinä mahdollisuudesta käsitellä perheen sisäistä dynamiikkaa ovat perhenarratiivit, joita käsiteltiin aiemmin tässä tutkimuksessa lyhyesti. Fiesen ja Sameroffin (1999) mukaan narratiivit eli kertomukset perustuvat ajatukseen siitä, että yksilön tai tietyn ryhmän elämäntapahtumien muistelu ja niiden ääneen sanoittaminen auttavat rakentamaan ainutkertaista kuvaa elämäkulusta. Perhenarratiivien avulla käsitellään perheen eri jäsenten käsityksiä omasta toimijuudesta suhteessa muihin perheenjäseniin (Fiese & Sameroff, 1999). Mikäli perhe pystyy selättämään kohtaamansa vaikeudet mielekkäillä tavoilla kanavoiden, myös lapselle jää tästä kokemuksesta tavallisesti luottavaisempi olo tulevaisuutta ajatellen (Sameroff & Fiese, 1999). Perhenarratiiveissa voidaan keskittyä myös esimerkiksi pienempien yksiköiden, kuten parisuhteen tai lapsi-vanhempi-suhteen tarkasteluun.

Erityisiä kysymyksiä ajatellen LP –toimintasuunnitelmaa

Koulun aloittaminen avaa lapselle kokonaan uuden maailman. Vaikka vanhemmat eivät ole enää pitämässä kädestä kiinni, on vanhempien tuki korvaamaton koulunkäynnin saattamiseksi hyvälle uralle. Mahdolliset perhehuolet, kuten työn tai talouden epävarmuus, jaksavuus- ja mielenterveysongelmat ja päihteiden käyttö sekä lasten sairaudet ja ongelmat voivat viedä vanhempien voimia. Seuraavat asiat ovat tärkeitä kaikille, mutta ne nousevat erityisen tärkeiksi pärjäävyydelle, kun perheessä on vaikeuksia.

- 1. Yhteinen ymmärrys ja toiminta*
- 2. Pienetkin ilon hetket ja yhdessäolosta nauttiminen puolisoiden ja koko perheen kesken*
- 3. Arkipäivän rutiinien sujuminen myönteisessä hengessä*
- 4. Vanhempien yhteistyö ja lasten osallisuus kotitöissä*
- 5. Puolisoiden yhteistyö vanhemmuudessa*
- 6. Vanhempien kyky neuvotella vaikeista asioista rakentavasti*
- 7. Lapsen myönteinen kokemus koulusta ja tunne kuulumisesta omaan luokkaan /ryhmään*
- 8. Lapsen omat ystävät, rakentava toiminta ja harrastukset*
- 9. Perheen ystäväpiiri ja sukulaiset ilon tuojina perheeseen*
- 10. Ystäväpiiri ja sukulaiset tuen ja konkreettisen avun antajina perheelle*
- 11. Vanhempien uskallus ja kyky hakea apua*
- 12. Ymmärtävästi ja paneutuvasti suhtautuvat palvelut, joista on apua*

(Solantaus, Helsinki 2.3.2018. Lapset puheeksi -lokikirja yhteistyöhön vanhempien kanssa erilaisissa palveluissa, s. 22. Suomen Mielenterveysseura)

Lp-keskustelun keskilapsuutta käsittelevän lokikirjan loppuun on koottu kaksitoista keskeistä tekijää, jotka olisi tärkeää ottaa huomioon lapsiperheessä. Keskilapsuus on lapsen sosiaalisen kehityksen kannalta mielenkiintoista, merkittävien muutosten aikaa. Kuten on todettu, koulun aloitus tuo lapsen elämään kokonaan uuden osa-alueen: koulutyön, koulukaverit ja uudenlaisen vapaa-ajan kulttuurin. Käsitelty lokikirja eri osa-alueineen antaa konkreettisen esimerkin siitä, kuinka monet asiat lapsen kuulluksi tulemiseen ja sitä kautta lapsen osallisuuden vahvistamiseen vaikuttavatkaan.

4 Johtopäätökset ja pohdinta

Olen tutkimuksessani pyrkinyt kuvaamaan lapsuuden sosiaalista rakentumista, ja sitä kautta tarkastelemaan, millaisilla keinoilla lapsen kuulluksi tulemista olisi mahdollista vahvistaa. Lapsuuden tarkastelu sosiaalisesta näkökulmasta nostaa esiin huomioita niin sosiaalisten suhteiden kuin kokonaisvaltaisemmin kulttuurin vaikutuksen lapsen kehitykseen. Lapsi opettelee sosiaalisia taitoja pienestä pitäen, ja liittyy näin osaksi sosiaalisten suhteiden verkostoa.

Ensimmäisenä tutkimuskysymyksenäni halusin selvittää, millä tavoin lapset tulevat kuulluksi Lp-lokikirjan keskilapsuutta koskevissa kysymyksissä. Lp-lokikirjan keskilapsuutta koskevat kysymysosiot toivat monipuolisesti esiin niitä tekijöitä, jotka vaikuttavat lapsen arkielämään. Kuten aiheen käsittelyssä on käynyt ilmi, lokikirjan keskilapsuutta käsittelevä osio jakautuu kolmeen teema-alueeseen: *I Lapsi kotona*, *II Lapsi koulussa ja vapaa-aikana* sekä *III Vanhemmuus ja kodin hoito* (Solantaus, 2013). Koen, että jokaisesta teemaosioista oli löydettävissä useita lapsen kuulluksi tulemista vahvistavia näkökulmia. Lapsen kotioloja käsittelevässä osiossa pureuduttiin erityisesti siihen, millainen lapsen ja vanhempien välinen vuorovaikutussuhde on. Lapsen kuulluksi tulemista voidaankin vahvistaa nimenomaan muun muassa perhesuhteissa tapahtuvien myönteisten vuorovaikutustilanteiden kautta (McCabe & Altamura, 2011).

Tutkimukseni aiheenvalinnan ja ottamani näkökulman kannalta kysymysosio *II Lapsi koulussa* ja vapaa-aikana oli sisällöltään kaikista monipuolisin, ja toi myös mielekkäällä tavalla esiin tavoittelemani lapsinäkökulman. Kyseisessä kysymysosiossa keskitytään lapsen sosiaalisiin suhteisiin koulussa, vapaa-ajalla ja ylipäätään vertaissuhteissa. Vertaissuhteiden solmiminen ja kouluympäristössä toimiminen ovat tärkeitä askelia lapsen sosiaalisen kompetenssin kehittymisen kannalta (Veiga ym., 2017). Uusissa sosiaalisissa suhteissa toimiessa mahdollistuu myös osallisuuden kokemukset. Nähdessään tekojensa positiiviset vaikutukset, yksilön kokemus omasta toimijuudestaan tavallisesti syvenee (Sharp, 2014). Kiteytettynä voidaan todeta, että lapsen kuulluksi tulemisen kannalta koulu ja vapaa-ajan harrastukset vertaissuhteineen ovat aivan keskeisessä asemassa, ja lokikirjan kysymyksissä tämä oli mielestäni onnistuttu hyvin tavoittamaan. Lisäksi kyseisen osion kysymyksissä onnistuttiin kiinnittämään huomiota myös vanhempien ja ammattikasvattajien väliseen yhteistyöhön, joka sekin osaltaan vaikuttaa merkittävästi siihen, millaista kuvaa lapsen

kuulluksi tulemisesta rakennetaan paitsi konkreettisesti päiväkodeissa ja kouluissa myös julkisessa puheessa.

Tarkasteluni viimeinen osio (*III Vanhemmuus ja kodin hoito*) toi käsittelyyn vanhempien parisuhteeseen ja yleiseen jaksamiseen liittyvät tekijät. Vanhempien keskinäinen vuorovaikutussuhde vaikuttaa väistämättä myös lapseen. Kuten kaikki varmasti tiedämme, jokainen vanhemmuus on ainutlaatuinen, samoin myös jokainen parisuhde. Lapsi peilaa itseään vanhempiinsa ja heidän välittämiinsä arvoihin (Vilén ym., 2010), ja näin ollen vanhempien keskinäinen vuorovaikutussuhde tai vastaavasti sen puuttuminen vaikuttaa lapseen. Vanhemmuuden lähtökohtana ja peruspilarina lapsen kuulluksi tulemisen näkökulmasta voitaneen pitää turvallisen ja välittävän kasvuympäristön mahdollistamista. Näihin kysymyksiin lokikirjan kysymyksissä pyrittiinkin paneutumaan. Perushoivan tarjoamisen lisäksi vanhempien on hyvä pohtia myös esimerkiksi perheessä vallitsevia vuorovaikutustyyliä sekä omia taitoja tukea, ymmärtää, lohduttaa ja perustella (Vilén ym., 2010).

Toiseen tutkimuskysymykseeni, ”*Millä tavoin kasvattajat voivat osaltaan tukea lapsen kuulluksi tulemisen mahdollisuuksia jokapäiväisessä elämässä?*”, onnistuin rakentamaan vastauksen peilaamalla asettamaani teoreettista viitekehystä sekä Lp-lokikirja-aineistoa toisiinsa. Ensinnäkin, sosiokulttuurisesta näkökulmasta tarkasteltuna lapsi on jo elämänsä ensihetkestä lähtien osa kulttuurista kontekstia, jonka piirissä hän vaikuttaa (Rogoff, Dahl & Callanan, 2018). Vygotskyn (1978) sosiokulttuurisen teorian mukaan lapsi oppii vaikuttamaan ympäristöönsä sosiaalisten suhteiden kautta, ja vasta opittuaan säätelemään ympäristöään lapsi alkaa opetella säätelemään omaa toimintaansa. Tähän sosiaalisen vuorovaikutuksen opetteluun liittyy myös sisäistämisen käsite, jolla viitataan lapsen näkemien ja kokemien asioiden vähittäistä mukautumista ja siirtymistä osaksi lapsen sisäistä maailmaa (Vygotsky, 1978). Sosiaalisen vuorovaikutuksen merkitystä korostaa myös Vygotskyn (1978) lähikehityksen vyöhyke, joka perustuu ajatukseen siitä, että vuorovaikutuksessa toimiminen itseään kehittyneemmän henkilön kanssa vahvistaa lapsen kykyä omaksua taitoja, jotka muutoin olisivat hänelle liian haastavia omaksua.

Miten sosiokulttuurinen ja ylipäättään sosiaalinen näkökulma sitten käytännössä näyttäytyy suhteessa lapsen kuulluksi tulemiseen? Lapsi opettelee tasapuolisen vuorovaikutuksen alkeita jo ensimmäisinä elinvuosinaan (Huyder, Nilsen & Bacso, 2017), ja tämä sosiaalisen vuorovaikutuksen kenttä laajenee merkittävästi siirryttäessä päiväkotiin ja kouluun (Lehtinen,

Vauras & Lerkkanen, 2016). Sosiaalinen kompetenssi ja toimivat vertaissuhteet ovat tärkeitä tekijöitä lapsen terveen psyykkisen kehityksen kannalta (Henricsson & Rydell, 2006). Myös lapsen osallisuus on tärkeä hyvinvoinnin tekijä, ja osallisuuden mahdollisuudet ruokkivat myös jatkossa vastaavien tilanteiden syntymistä (Sharp, 2014). Päiväkodin ja koulun piirissä solmittujen sosiaalisten suhteiden rinnalla luonnollisesti myös perheellä on lapsen sosiaaliselle kehitykselle valtava merkitys. Perheen toimivuuteen vaikuttaa muun muassa kommunikaatio, joustavuus sekä yhteenkuuluvuus (Patterson, 2002). Pattersonin mukaan perheen sisäisillä kommunikointitavoilla voi tilanteesta riippuen olla joko perheen toimivuutta suojaava tai hankaloittava vaikutus. Perheenjäsenten välinen avoin vuorovaikutus vaikeiden aiheiden suhteen auttaa vahvistamaan perheen yhteenkuuluvuuden tunnetta, ja vahvistuneet perhesuhteet puolestaan parantavat perheen jäsenten resilienssiä eli selviytymiskykyä myös tulevaisuuden suhteen (Focht-Birkerts, 2000).

Lapsi tarvitsee vuorovaikutustaitojensa kehittämiseen nimenomaan aikuisten apua. Vastauksena toiseen tutkimuskysymykseeni voidaankin siis todeta, että lapselle läheisten aikuisten tulisi sekä yksilöinä että yhteistyössä muiden kasvattajien kanssa pyrkiä tukemaan lapsen toimijuutta ja kuulluksi tulemisen mahdollisuuksia. Perhe, päiväkotiki, koulu ja muut kasvatuksen kentät kasvattajineen ja muine turvallisine aikuisineen ovat osaltaan mahdollistamassa lapsen tervettä psyykkistä kehitystä, johon lukeutuvat laajasta näkökulmasta tarkasteltuna kulttuurisidonnainen konteksti (Rogoff, 2003; Vygotsky, 1978), sekä käytännöllisemmästä arkielämän näkökulmasta tarkasteltuna vuorovaikutus, osallisuus ja sosiaalinen kompetenssi.

Niin lapsinäkökulma yleisesti kuin Lp-menetelmäkin ovat herättäneet osaltaan myös kritiikkiä. Kuten on todettu, lapsilta ei voida odottaa yhtä systemaattista ja johdonmukaista ongelmien määrittelyä kuin aikuisilta (Rogoff ym., 2018). Lasten erilainen kommunikointityyli aikuisiin nähden ei kuitenkaan poista sitä tosiasiaa, että osallisuuden ja toimijuuden mahdollisuudet ruokkivat itse itseään (Sharp, 2014), ja ovat sitä kautta merkittäviä kokemuksia lapselle. Lapsilla on usein paljonkin sanottavaa omasta elämästä ja omista ihmissuhteista.

Lp-työtä ja muita saman tyyppisiä varhaiseen puuttumiseen perustuvia menetelmiä on kritisoitu siitä, että menetelmät pyrkisivät liian heppoisin perustein tuomitsemaan perheiden erilaisia toimintatapoja. Osa vanhemmista saattaa ottaa ehdotuksen menetelmästä käyttämisestä oman lapsen kohdalla henkilökohtaisena loukkauksena koskien omaa

vanhemmuutta. Pyrkimyksiin suojella lasta ja kartoittaa mahdollisia ongelmakohtia lapsen sosiaalisissa suhteissa liittyikin aina eettinen näkökulma, joka tulisi aina huomioida avun tarvetta kartoittaessa (Beardslee & Solantaus, 1996). Kukaan vanhempi ei halua kuulla olevansa huono kasvattaja. Varhaisen puuttumisen tarkoituksena ei suinkaan ole korostaa mahdollisia ongelmia, saati etsiä syyllisiä hankaliin tilanteisiin (Solantaus, 2013). Varhaisessa puuttumisessa ollaan lasten ja perheiden asialla, ja halutaan saada arvokasta kokemustietoa oman elämänsä asiantuntijoilta. Aina yhteistyö perheiden ja asiantuntijoiden kanssa ei kuitenkaan lähde käyntiin, ja tällöin Lp-menetelmien sijaan tulisikin miettiä toisenlaisia ratkaisuja perheiden tukemiseksi.

Lp-menetelmää arvioitaessa on tärkeä kiinnittää huomiota myös menetelmän toimivuuden aluekohtaisiin eroihin. Kunta tai palveluyhtymä, jossa Lp-menetelmä otetaan käyttöön, vaikuttaa siihen, millaiseksi sen toimivuus ajan saatossa muodostuu. Päiväkodeissa, kouluissa ja muissa kasvatusalan palveluissa on aina ennaltaan olemassa tietty toimintakulttuuri, jonka pohjalta uusi menetelmä alkaa pyörimään (Arnkil & Alhanen, 2009). Arnkilin ja Alhasen mukaan uusien palveluiden vastaanottoon vaikuttavat ainakin asenteelliset, taloudelliset sekä resursseihin liittyvät tekijät. Koulujen osalta uudet menetelmät voivat synnyttää vastustusta niin johdossa, opettajissa, oppilaissa kuin vanhemmissakin, ja tällaisessa tilanteessa lähtökohdiltaan hyvinkin idea on todella vaikea juurruttaa osaksi vallitsevaa toimintakulttuuria (Arnkil & Alhanen, 2009). Toisaalta taas tietyn paikan toimintakulttuuri voi kannustaa tuoreisiin ideoihin, ja tällöin tilanne voi olla otollinen uudenlaisten menetelmien käyttöönottoon. Tällöin niiden tarjoama hyöty ja onnistumiset voidaan valjastaa juuri siihen käyttöön, mihin ne on alun perin tarkoitettu: lasten ja perheiden tukemiseen, osallistaen ja aktivoiden kaikkia osapuolia.

Lopuksi haluan korostaa, että Lp-työ ei suinkaan ole ensimmäinen lapsiperheille suunnattu varhaiseen puuttumiseen perustuva palvelu, eikä varmasti myöskään viimeinen. Esimerkkinä melko tuoreesta lapsinäkökulmaa korostavasta toimintamallista on Vanhempainliiton piirissä käytettävä, lapsilähtöistä kommunikaatiota korostava KESY-toimintamalli. Vanhempainliiton verkkosivulla KESY-toimintamallia kuvataan seuraavalla tavalla: ”KESY on pelimuotoon muokattu kommunikaatioväline, jonka kuvat ja tunnehymiöt on nopea napata käyttöön. Sijoittamalla kortteja alustalle, lapsi voi kertoa ja näyttää miten hänellä menee, riippumatta siitä millainen on hänen kykynsä sanallistaa asioita.” (Vanhempainliitto, 5.2.2019)

KESY-toimintamalli perustuu kaikkien lasten tasavertaiseen mahdollisuuteen ilmaista omia ajatuksiaan, sillä toimintamalli perustuu kuvakortteihin, joiden parissa toimiminen ei siis sellaisenaan vaadi esimerkiksi kielellistä itseilmaisua (Vanhempainliitto, 5.2.2019). KESY-kuvakorttien avulla voidaan lapsilähtöisesti kartoittaa kunkin lapsen erityispiirteitä ja haasteita sekä antaa lapselle mahdollisuus itsenäisenä toimijana tulla nähdyksi ja kuulluksi (KESY, Vanhempainliitto, 5.2.2019). Erilaiset lapsen toimijuutta korostavat toimintamallit voivat mahdollisesti myös toimia rinnakkain ja toinen toistaan tukien. KESY on lapsen luontaisesta leikkimielestä ammentava toimintamalli kuvakortteineen, kun taas Lp-työ on selvästi dialogisempi, ammattilainen-vanhempi-vuorovaikutusta korostava toimintamalli. Toimintamalleille on kuitenkin yhteistä niiden lapsen kuulluksi tulemistä korostava arvopohja. KESY voisikin mahdollisesti toimia Lp-menetelmää edeltävänä toimintamallina, jonka pohjalta lapsesta mahdollisesti heränneen huolen siivittämänä perhe olisi luontevaa ohjata Lp-työn tai muun vastaavan lapsi- ja perhepalvelun piiriin.

Kokonaisuudessaan, esittelemäni teoriapohjan, käytännön esimerkin ja kriittisten näkökulmien valossa voidaan katsoa, että lapsen kuulluksi tuleminen on tärkeää sekä lapsen sosiaalisen kehityksen (Barblett & Maloney, 2010; Camodeca, Caravita & Coppola, 2015; Henricsson & Rydell, 2006; McCabe & Altamura, 2011; Sharp, 2014), perheen toimivuuden (Beardslee & Solantaus, 1996; Fivush ym., 2004; Patterson, 2002) että vallitseva kulttuurin asettamien raamien (Rogoff, 2003; Vygotsky, 1978) näkökulmasta. Lapsen kuulluksi tulemistä voidaan parhaiten edesauttaa sillä, että vanhemmat ja ammattikasvattajat pystyisivät paikantamaan ja tätä kautta tukemaan lapsen toimijuutta ja osallisuuden mahdollisuuksia (Barblett & Maloney, 2010; McCabe & Altamura, 2011). Etenkään pieni lapsi ei voi yksinään tehdä isoja päätöksiä, mutta lapsi- ja perhepalveluiden rakenteet on mahdollista rakentaa niin, että ne suosisivat osallisuuteen ja avoimeen ajatustenvaihtoon kannustavaa ilmapiiriä. Tähän liittyen tärkeään rooliin nousee kasvattajien välinen yhteistyö, jonka päätavoitteena on lapsen hyvä.

Lähdeluettelo

- Arnkil, T. E. & Alhanen, K. (2009). ”Älkää ottako tätä karkkia pois” – Käsitteitä yhteiskunnallisen kokeen tutkimiseksi. *Yhteiskuntapolitiikka. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.* 74(3), 316–329.
- Barblett, L. & Maloney, C. (2010). Complexities of Assessing Social and Emotional Competence and Wellbeing in Young Children. *Australasian Journal of Early Childhood.* 35(2),13–18.
- Beardslee, W. R., Gladstone, T. R. G., Wright, E. J. & Cooper, A. B. (2003). A Family-Based Approach to the Prevention of Depressive Symptoms in Children at Risk: Evidence of Parental and Child Change. *Pediatrics. Electronic Articles.* AUG, 112(2).
- Camodeca, M., Caravita, S. C. S. & Coppola, G. (2015). Bullying in Preschool: The Associations Between Participant Roles, Social Competence, and Social Preference. *Aggressive behavior.* 41, 310–321.
- Crain, W. (2004). *Theories of Development – Concepts and Applications.* Fifth edition. Pearson/ Prentice Hall. Upper Saddle River, New Jersey.
- Fiese, B. H. & Sameroff, A. J. (1999). The Family Narrative Consortium: A Multidimensional Approach to Narratives. Teoksessa Fiese, B. H., Sameroff, A. J., Wamboldt, F. S., Dickstein, S. & Fravel, D. L. *The Stories That Families Tell: Narrative Coherence, Narrative Interaction and Relationship Beliefs.* Society for research in Child Development 1999. Malden.
- Fivush, R., Bohanek, J., Robertson, R., & Duke, M. (2004). Family Narratives and Development of Children’s Wellbeing. Teoksessa M. W. Pratt & B. H. Fiese (toim.), *Family Stories and the Life Course: Across Time and Generations (55–76).* Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Focht-Birkerts, L. (2000). A Child's Experience of Parental Depression: Encouraging Relational Resilience in Families With Affective Illness. *Family Process.* 39(4), 417–434.

- Henricsson, L. & Rydell, A-M. (2006). Children with Behaviour Problems: The Influence of Social Competence and Social Relations on Problem Stability, School Achievement and Peer Acceptance Across the First Six Years of School. *Infant and Child Development*. 15, 347–366.
- Huyder, V., Nilsen, E. S. & Bacso, S. A. (2017). The Relationship Between Children's Executive Functioning, Theory of Mind, and Verbal Skills With Their Own and Others' Behaviour in a Cooperative Context: Changes in Relations From Early to Middle School- age. Centre for Mental Health Research. Social Sciences and Humanities Research. Canada.
- Kekkonen, M. (2009). Vanhempien näkemyksiä varhaiskasvatuksen kehittämiseksi. Teoksessa Lammi-Taskula, J., Karvonen, S. & Ahlström, S. (toim.) *Lapsiperheiden hyvinvointi 2009*. Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki.
- McCabe, P. C. & Altamura, M. (2011). Empirically Valid Strategies to Improve Social and Emotional Competence of Preschool Children. *Psychology in the Schools*. 48(5), 513–540.
- Metsämuuronen, J. (2006). Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä. Tutkijalaitos. International Methelp ky.
- Miller, P. H. (2002). *Theories of Developmental Psychology*. Fourth Edition. Worth Publishers. New York.
- Mulari, H. (2016). Solmukohtia. Näkökulmia lasten mediakulttuurien tutkimusmenetelmiin ja mediakasvatukseen. Nuorisotutkimusseura ry. Nuorisotutkimusverkosto.
- Oppenheim, D. (2006). Child, Parent, and Parent–Child Emotion Narratives: Implications for Developmental Psychopathology. *Development and Psychopathology*. 18, 771–790.
- Patterson, J. M. (2002). Understanding Family Resilience. *Journal of Clinical Psychology*, 58(3), 233–246.

- Peterson, C., & McCabe, A. (2004). Echoing Our Parents: Parental Influences on Children's Narration. Teoksessa M. W. Pratt & B. H. Fiese (toim.), *Family Stories and the Life Course: Across Time and Generations*. 27–54. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Poikkeus, A-M. (1998). Lasten toverisuhteet ja sosiaaliset taidot. Teoksessa Lyytinen, P., Korkiakangas, M. & Lyytinen, H. (toim.) *Näkökulmia kehityspsykologiaan – Kehitys kontekstissään*. WSOY. Porvoo.
- Pulkkinen, L. (2002) *Mukavaa yhdessä – Sosiaalinen alkupääoma ja lapsen sosiaalinen kehitys*. PS-kustannus. Jyväskylä.
- Rogoff, B. (2003). *The Cultural Nature of Human Development*. Oxford University Press. Oxford.
- Rogoff, B., Dahl, A. & Callanan, M. (2018). The Importance of Understanding Children's Lived Experience. *Developmental Review*. 50(DEC), 5–15.
- Salminen, A. (2011). Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin. Vaasan yliopiston julkaisuja. Opetusjulkaisuja 62. Julkisjohtaminen 4. Haettu osoitteesta: https://www.univaasa.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-349-3.pdf (viitattu 12.2.2019)
- Saltzman W. R., Pynoos, R. S., Lester, P., Layne C. M. & Beardslee, W.R. (2013). Enhancing Family Resilience Through Family Narrative Co-Construction. *Clinical Child and Family Psychology Review*. 16(3), 294–310.
- Sameroff, A. J. & Fiese, B. H. (1999). Narrative Connections in the Family Context: Summary and Conclusions. Teoksessa Fiese, B. H., Sameroff, A. J., Wamboldt, F. S., Dickstein, S. & Fravel, D. L. *The Stories That Families Tell: Narrative Coherence, Narrative Interaction and Relationship Beliefs*. Monographs of the Society for Research in Child Development. Serial No. 257, 64(2).

- Sharp, R. (2014). Ready, Steady, Action: What Enables Young People to Perceive Themselves as Active Agents in Their Lives? *Educational Psychology in Practice*. 30(4). 347–364.
- Solantaus, T. (2006). Lapset puheeksi – kun vanhemmalla on mielenterveyden ongelmia. Manuaali ja lokikirja. Toimiva lapsi & perhe. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Solantaus, T. (2013). Lapsen ja nuoren kehitystä tukeva toiminnallinen työmuoto varhaiskasvatuksessa ja koulussa: Lapset puheeksi -keskustelun taustateoria. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Solantaus, T. & Beardslee, W. (1996). Interventio lasten psyykkisten häiriöiden ehkäisemiseksi. *Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim*. 112(18), 1647.
- Solantaus, T. & Niemelä, M. (2018). Lapset puheeksi -lokikirja yhteistyöhön vanhempien kanssa erilaisissa palveluissa. Toimiva lapsi & perhe. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki 2.3.2018.
- Suomen Mielenterveysseura. Lapset puheeksi -lokikirjat. Haettu osoitteesta: <https://www.mielenterveysseura.fi/fi/kirjat/lapset-puheeksi-lokikirjat> (viitattu 15.1.2019).
- Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Toimiva lapsi & perhe -hanke. Haettu osoitteesta: <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/toimiva-lapsi-perhe-tl-p-> (viitattu 4.2.2019)
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2002). Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki.
- Vanhempainliitto. Haettu osoitteesta: <https://vanhempainliitto.fi/> (viitattu 5.2.2019)
- Vanhempainliitto. KESY – Keskustelu symbolein. Demoversio. Haettu osoitteesta: <https://vanhempainliitto.fi/wp-content/uploads/2018/08/Ohje-KESYN-k%C3%A4ytt%C3%B6%C3%B6n-20082018.pdf> (viitattu 5.2.2019)

Veiga, G., de Leng, W., Cachucho, R., Ketelaar, L., Kok, J. N., Knobbe, A., Neto, C. & Rieffe, C. (2017). Social Competence at the Playground: Preschoolers During Recess. *Infant and Child Development*, 26, e1957.

Vilén, M., Hansen, M., Janhunen, T., Kytöpuu, K., Salo, S., Seppänen, P., Seppänen, S. & Tapio, N. (2010). Perhe ja perhetyö. Teoksessa Vilén, M., Seppänen, P., Tapio, N. & Toivanen, R. Kohtaamisia lapsiperheissä – Menetelmiä perhetyöhön. Kirjapaja. Helsinki.

Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Toim. Cole, M., John-Steiner, V., Scribner, S. & Souberman, E. Cambridge, MA: Harvard University Press.